

REPREZENTÁCIE „NOVÉHO SVETA“ V SLOVENSKEJ TLAČI V ROKU 1913 AKO DIMENZIA TRANSNACIONÁLNEJ HISTÓRIE¹

Igor Harušťák

HARUŠŤÁK, Igor. Representations of the “New World” in the Slovak Press in the year 1913 as a Dimension of Transnational History. *Historické štúdie*, 48, 2014, pp. 203 – 239. This paper deals with the migration and the so-called America-discourse represented in the Slovak press in the year 1913. This discourse was the result of the interest of Slovak nationalist elites (the elites were also the producers of discourses/representations) in the phenomenon of Slovak emigration from the Kingdom of Hungary to the United States, and also the result of interest in specific cultural values and the political system of the United States. The main objective of this research is to identify and describe the dominant (and often stereotypical) representations of the “New World”. The main objective is to define what the term “New World” meant in Slovak society in this period; or rather, to define what possible terms (concepts) existed in the minds of the authors who wrote about this phenomenon. The paper also deals with the origin of information that created knowledge about the “New World” phenomenon, i.e. it examines the functioning of transnational migration and information networks more closely.

Representation. Emigration. Slovak press. Upper Hungary. United States of America.

Hlavným zámerom autora je predstaviť čiastkové výsledky prieskumu obrazu „Nového sveta“², založené na výskume hornouhorskej³ slovenskej tlače⁴ (*Národné noviny*,

¹ Text je súčasťou pripravovanej dizertačnej práce *Reprezentácie Nového sveta v slovenskej tlači (1880 – 1925) ako dimenzia transnacionálnej histórie*, ktorá bude obhájená na Historickom ústave SAV v Bratislave a GWZO an der Universität Leipzig v Nemecku.

² Termínom „Nový svet“ sa v dobovej tlači označoval americký kontinent, prevažne Spojené štáty americké. Frekvencia používania tohto označenia vzrástla zhruba od 80. rokov 19. storočia, v čase masovej emigrácie (nielen) z Uhorska do USA. Pojem „Nový svet“ mal však širšie konotácie a nevzťahoval sa len na USA, ale aj na iné krajiny amerického kontinentu alebo amerického kontinentu ako celku. V článkoch analyzovaných periodík fungoval „Nový svet“ ako metafora, ktorej významy sa pokúšam dekonštruovať.

³ Horné Uhorsko/Horníaky bol región na severe Uhorska obývaný prevažne po slovensky hovoriacim obyvateľstvom. Priestor Horného Uhorska nie je presne definovaný a bol do istej miery zhodný s hranicami dnešného Slovenska. Ak hovorím o hornouhorskej tlači, mám na mysli predovšetkým jej čitateľský rádius, nie miesto vydávania. *Slovenské noviny*, *Prúdy* a *Slovenský týždenník* totiž vychádzali v Budapešti.

⁴ V celom texte používam termín „slovenská tlač“ (rozumej po slovensky písaná tlač) a zahŕňam do nej aj provládné (uhrofilské) periodikum *Slovenské noviny*, proti ktorému sa slovenské naciona-

Slovenské ľudové noviny, *Robotnícke noviny*, *Slovenský týždenník*, *Prúdy* a *Slovenské noviny*⁵), vychádzajúcej v uhorskej časti dualistickej rakúsko-uhorskej monarchie v roku 1913. Rok 1913 bol vybraný na základe fyzickej dostupnosti periodík, ako aj pre možnosti komparácie, ktorú poskytuje pomerne jasne ideovo vyhranená diferenciácia slovenskej politiky a jej tlačových orgánov (založenie Slovenskej ľudovej strany v júli 1913 znamenalo ukončenie politickej diferenciácie v slovenskom politickom tábore pred prvou svetovou vojnou). Pri analýze tlače z vojnových rokov 1914 – 1918 by bolo treba vziať do úvahy zmenené podmienky vydávania slovenskej tlače (čomu som sa chcel vyhnúť), ktoré ovplyvňovala zvýšená cenzúra a kontrola tlače, resp. embargo na dovoz a publikovanie niektorých informácií zo zahraničia.⁶

Teoretické východiská a ciele práce

Cieľom predkladaného textu je predstaviť poznanie slovenských kultúrnych a politických elít⁷ o fenoméne „Nového sveta“ alebo inak povedané, poznanie o krajinách amerického kontinentu (v tejto práci sa sústredím, tak ako aj analyzovaná tlač, prevažne na Spojené štáty americké)⁸, generované v slovensky písanej tlači v roku 1913 v kontexte zložitej politickej a národnostnej situácie v multietnickom Uhorsku.⁹ Na

listické elity stavali ako k tlači „maďarskej“, „maďarónskej“ a „uhrofilskej“, resp. neslovenskej. „Slovenská tlač“ označuje jednoducho celú analyzovanú tlač písanú v slovenskom jazyku. Termín „slovensko-americká tlač“ označuje po slovensky písanú nacionalistickú tlač vydávanú slovenskými kultúrnymi elitami v USA.

⁵ V *Slovenských novinách* z roku 1913 (ročník 1913 je uložený v Univerzitnej knižnici v Bratislave) chýbajú čísla 71, 72, 74, 76, 77, 115, 133, 158, 229, 269.

⁶ Svetová vojna mala výrazný vplyv na tlačovo-právne vzťahy v Uhorsku. Na jednej strane bolo vydávanie tlače podriadené vojenským cieľom Uhorska a ovplyvnené cenzúrou (napríklad *Slovenský týždenník* nesmel uverejňovať politické spravodajstvo, pozri RUTTKAY, Fraňo. *Dejiny slovenského novinárstva do roku 1918*. Bratislava : Veda 1999, s. 217), na druhej strane boli niektoré periodiká (rozumej nemaďarské) vystavené svojvoľnému zaobchádzaniu zo strany uhorských úradov. Mnohí slovenskí politici a žurnalisti museli narukovať na front, niektoré periodiká znížili náklad alebo boli zakázané (*Slovenský denník* bol nariadením uhorského ministra vnútra Jánoša Sándora zrušený 18. augusta 1914, pozri CHMELÁR, Eduard. *Uhorská tlačová politika: So zreteľom na slovenské novinárstvo*. Nitra : UFK 1998, s. 128).

⁷ Redaktori a majitelia spomenutých slovenských periodík boli zároveň predstaviteľmi slovenského nacionalistického hnutia.

⁸ Analýzu článkov venujúcich sa Kanade ako cieľovej stanice slovenských imigrantov som z dôvodu obmedzeného rozsahu tejto štúdie vynechal.

⁹ K termínom ako „národ“ alebo „etnikum“ pristupujem v tejto práci ako k sociálnym kategóriám, resp. ako k sociálnemu a politickému konštraktu v zmysle *imagined communities* (Pozri ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London – New York : Verso 1991; VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny: „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Pisa university press 2010, s. 92 – 98), a preto ho v tomto texte uvádzam v úvodzovkách. Termíny Slováč/Slováci používam na pomenovanie hornouhorskeho obyvateľstva, hovoriaceho jedným zo slovenských nárečí, ktorí sa sami označili (alebo boli druhými) za príslušníkov „slovenského národa“, resp. „slovenskej národnosti“.

základe analýzy diskurzov o „Novom svete“ chcem definovať dominantné reprezentácie¹⁰ (obrazy)¹¹, ktoré sa objavovali v skúmanej tlači. Kladiem si otázku, čo si slovenská spoločnosť, resp. jej časť pod termínom „Nový svet“ predstavovala. Pregnantnejšie vyjadrené – cieľom práce je opísať, aké koncepty o „Novom svete“ mohli existovať v „hlavách autorov“¹², ktorí o ňom písali. Zároveň si uvedomujem, že určenie dominantných reprezentácií je do istej miery mojím vlastným konštruktom. Ak parafrázujem Quentina Skinnera, tvrdím, že cieľom práce nie je určiť, čo istý autor zamýšľal povedať (teda stanoviť pôvodný význam), ale zistiť, aký možný význam mohla mať

¹⁰ Slovo „reprezentácia“ (angl. *representation*), používané v tomto texte, vychádza prevažne zo sociologickej, antropologickej a psychologickéj literatúry, inšpirovanej konceptom reprezentácie Émile Durkheima (kolektívne) a Serge Moscoviciho (sociálne reprezentácie). Pre zámyery tejto práce používam definíciu reprezentácie ako semiotického alebo diskurzívneho systému, ktorý utvára obraz o určitej časti reality a je vyjadrený v diskurzoch. Ak hovorím o reprezentáciách „Nového sveta“, mám na mysli spôsoby, ako analyzované periodiká interpretovali tento fenomén (migračné, kultúrne a politické reálie USA), aké postoje a presvedčenia voči nemu zaujímali. Tieto predstavy či presvedčenia sa líšili podľa toho, k akému ideovému a politickému prúdu konkrétna tlač patrila (reprezentácie nie sú fixné a trvalé, ich obsah závisí od konkrétneho sociálneho, kultúrneho a politického kontextu). Reprezentácie objektívne nereflektujú skutočnosť, ale de facto sa podieľajú na konštruovaní (postulovaní) „reality“ reprezentovaného objektu. Pozri CHARTIER, Roger. *Na okraji útesu*. Červený Kostelec : Pavel Mervart 2010; FINDOR, Andrej. Historické reprezentácie: teória a príklad nacionalizácie „kultúrnej nadradenosti“. In *Filozofia*, 63, 2008, 5, s. 407 – 409; PLICHTOVÁ, Jana. Sociálne reprezentácie: teória, výskum, výzva. In *Československá psychologie*, 42, 1998, 6, s. 503 – 520; VÖRÖS, *Analytická historiografia*, s. 98 – 116; VÖRÖS, László. Premeny obrazu Slovákov v maďarskej hornouhorskej regionálnej tlači v období rokov 1914 – 1918. In *Historický časopis*, 54, 2006, 3, s. 420 – 421; MOSCOVICI, Serge. *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. Ed. Gerard Duveen. New York : New York University Press 2001.

¹¹ Pojem „obraz“ (angl. *image*) pochádza z diela Waltera Lippmanna „*Public Opinion*“ a z diela Kennetha E. Bouldinga „*The Image*“, v ktorých sa títo autori pokúšajú o zadefinovanie obrazu a stereotypu. Obraz znamená predstavu alebo dojem niekoho a niečoho, ktorý je vytváraný na verejnosti, je stále produkovaný a ovplyvniteľný (*pictures in our heads/knowledge*). Koncepty obrazu a reprezentácie považujem za obdobné, zásadný rozdiel vidím v rozdielnych vedeckých tradíciách, ktoré oba koncepty vyvinuli a uviedli do vedeckých a spoločenských diskurzov. Pozri BOULDING, Kenneth E. *The Image. Knowledge in Life and Society*. Ann Arbor : University of Michigan Press 1961; LIPPMANN, Walter. *Public Opinion*. New York : Harcourt, Brace and Co. 1922; WILKE, Jürgen. Imagebildung durch Massenmedien. In WILKE, Jürgen. *Massenmedien und Journalismus in Geschichte und Gegenwart*. Bremen : Ed Lumière 2009; Česká literatúra sa v 90. rokoch minulého storočia zamerala na výskum „obrazu druhého“ – KLUSÁKOVÁ, Luda (ed.). *Obraz druhého v historickej perspektíve I*. Praha : Karolinum 1997. Pojem „obraz“ je nadradený pojmu „stereotyp“, pretože môže byť zložený z viacerých stereotypov. Pozri KREKOVIČOVÁ, Eva. *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike*. Bratislava : Ústav etnológie SAV 2005, s. 11. „Stereotyp“ označuje opakujúci a zjednodušený obraz, vyjadrený v textovej alebo obrazovej podobe, ktorý prijíma určitá časť spoločnosti a funguje ako vyvolávacie heslo, na ktoré konkrétna spoločnosť (alebo jej časť) spontánne reaguje (nemusí mať vlastnú skúsenosť). Pozri KLUSÁKOVÁ, Stereotyp nebo obraz druhého? In *Obraz druhého*, s. 7 – 8; LIPMANN, *Public Opinion*, s. 1. Dostupné na internete: <http://www.gutenberg.org/ebooks/6456>, [15.7. 2013].

¹² Metóda môjho výskumu predpokladá uvažovanie a narábanie s tzv. kolektívnym autorstvom, keďže vo väčšine prípadov nie je možné zistiť totožnosť konkrétnych autorov. Hovoríme o tzv. objektivistickom prístupe pri analýze diskurzu.

autorova výpoveď v kontexte, v ktorom bola vyslovená.¹³ Autori analyzovaných článkov nemohli v diskurzoch objektívne zobrazit' realitu, čitateľom poskytli len *reprezentácie* tejto reality a ich vlastné hľadisko.

Štúdia ďalej hľadá odpovede na tieto otázky: Aké typy reprezentácií „Nového sveta“ sa v tlači objavovali? Mali analyzované periodiká záujem publikovať informácie týkajúce sa vyst'ahovalectva do Spojených štátov? Prečo selektovali určitý typ reprezentácií? Zaujímali pre- alebo protiemigračné postoje? Aký mali vzťah k Spojeným štátom (ďalej aj ako „USA“) a k ich domácej a zahraničnej politike? Aký postoj tieto periodiká zaujímali k americkej kultúre a spoločnosti? Aké informačné zdroje slovenská tlač používala, resp. ktoré informačné zdroje boli dostupné?

Analytická časť štúdie je podľa typu reprezentácií rozdelená na tri podkapitoly. Prvá sa zameriava na vyst'ahovalectvo a imigračnú politiku Spojených štátov. Druhá pojednáva o reprezentáciách domácej a zahraničnej politiky, reprezentáciách politických osobností a legislatívy a témou tretej sú reprezentácie vybraných aspektov americkej kultúry. Na základe uvedených troch podkapitol sa pokúsim určiť typy zjednocujúcich vysvetlení, pomocou ktorých bol „Nový svet“ reprezentovaný.¹⁴ V závere štúdie konfrontujem konkrétne reprezentácie z roku 1913 so závermi prác Volkera Depkata a Haliny Parafianowiczovej. Práve jej text poukazuje na prevládajúci pozitívny obraz USA (*American dream*), produkovaný v priestore stredovýchodnej Európy.¹⁵

Opísanie a vytypovanie dominantných obrazov/reprezentácií je len prvou, hoci podstatnou časťou výskumu. Niektorí autori¹⁶ považujú za relevantné skúmať nielen výskyt a typológiu obrazov, ale aj ich vznik a pôsobenie na určitú spoločenskú skupinu alebo celú spoločnosť. Preto sa ďalšia otázka tejto práce týka spôsobu, kto a ako poznanie o „Novom svete“ do analyzovanej tlače sprostredkoval. To znamená, určiť pôvod informácií a dôvody ich publikovania v jednotlivých periodikách. Samo hľadanie zdrojov informácií predpokladá opísanie vzniku a fungovania recipročného informačného systému, pod ktorým rozumiem agendu získavania informácií z inojazyčnej (maďarskej, rakúskej/nemeckej, ruskej a americkej) tlače, z tlačových agentúr (MTI v Budapešti, Reuters a i.) a v neposlednom rade priamo od komunity Slovákov v USA, ktorá s redaktormi slovenských periodík¹⁷ udržiavala písomnú a vo výnimoč-

¹³ FINDOR, Andrej. Ako fungujú „národné dejiny“: reprezentovanie „kultúrnej naderadenosti“ a vytváranie etnických hraníc v slovenských učebniciach dejepisu (1918 – 1938). In DRÁL, Peter – Findor, Andrej (eds.). *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno : Tribun EU 2009, s. 113.

¹⁴ Pri stanovení a určení dominantných reprezentácií vychádzam z kľúčového diela DEPKAT, Volker. *Amerikabilier in politischen Diskursen: deutsche Zeitschriften – 1789 bis 1830*. Stuttgart : Klett-Cotta 1998.

¹⁵ PARAFIANOWICZ, Halina. American Exceptionalism: The American Dream and the Americanization of East-Central Europe. In JALAGIN, Seia – TAVERA, Susanna – DILLEY, Andrew. *World and Global History. Research and teaching*. Pisa : Pisa University Press 2011, s. 107 – 122.

¹⁶ BOULDING, *The Image*; KUBIŠ, Karel. Obraz Polska na stránkách *The Times* v letech 1944–1948. Pokus o rekonstrukci veřejného mínění. Část I. In KLUSÁKOVÁ, *Obraz druhého*, WILKE, *Imagebildung*.

¹⁷ S redaktormi americko-slovenskej tlače a kultúrnymi pracovníkmi z USA ich spájal predovšetkým slovenský nacionalistický program, na ktorého základe sa obe skupiny usilovali o kultúrnu a ja-

ných prípadoch aj osobné kontakty (tzv. transnacionálne siete). Mojmím zámerom nie je detailne opísať fungovanie pracovnej agendy slovenského žurnalizmu, ale pokúsim sa o všeobecnejšiu charakteristiku inštitucionálneho a spoločensko-politického rámca slovenskej (a aj „uhrofskej“) žurnalistiky, v kontexte ktorého sa skúmané reprezentácie produkovali.¹⁸ To mi umožní lepšie zodpovedať otázku, ako a za akým účelom daný obraz vznikol a ako sa menili jeho obsahy po kvalitatívnej a kvantitatívnej stránke v konkrétnom periodiku, resp. v konkrétnom ideovo-politickom prostredí. V závere práce nastoľujem (skôr teoretický) problém vplyvu diskurzov na recipientov tlače, a to konkrétne na rozhodnutie vysťahovať sa do Ameriky.

Na účely tejto práce považujem za potrebné bližšie definovať pojem „transnacionálny“¹⁹, ktorý predstavuje východisko na porozumenie transnacionálnej perspektívy tejto práce. Koncept transnacionalizmu/-ity je ovplyvnený modernými postupmi humanitných a spoločenských vied, ktoré do stredu svojho záujmu už nekladú národný štát, resp. „národ“ ako referenčný bod, slúžiaci ako východisko pri písaní dejín, ale sústredujú sa na cirkuláciu osôb, tovaru a ideí v rámci geograficky separátnych spoločností (medzi národnými štátmi, resp. kultúrami alebo spoločnosťami).²⁰ Štúdia ukazuje práve tie momenty transnacionality, ktoré produkovali obraz (poznatie) „Nového sveta“ v slovensky písanej tlači, teda boli výsledkom fyzických a mentálnych prekračovani hraníc medzi Uhorskom²¹ a európskymi štátmi a medzi Uhorskom a americkým kontinentom.

zykovú (v rokoch prvej svetovej vojny aj o politickú) nezávislosť slovenských žúp v rámci multietnického Uhorska.

¹⁸ Pri písaní tejto časti práce používam prístup ovplyvnený komunikačnými štúdiami, konkrétne prístup a definície týchto publikácií: BRAKE, Laurel – BELL, Bill – FINKELSTEIN, David (eds). *Nineteenth-Century Media and the Construction of Identities*. New York : Palgrave Publishers 2000; BRAKE, Laurel – DEMOOR, Marysa (eds.). *Dictionary of Nineteenth-Century Journalism. A handbook*. Bonn : Media and Communication Department of Friedrich-Ebert-Stiftung 1986; MENCL, Alexander. *Zdroje žurnalistických informáci: studijní texty pro distanční studium*. Olomouc : Univerzita Palackého, Středisko distančního vzdělávání 2002; WILKE, *Imagebildung*.

¹⁹ Niektorí autori rozlišujú pojmy transnacionalita a transnacionalizmus. Prvý pojem odkazuje na (fyzický) rozvoj sociálnych a inštitucionálnych „cross-border“ sietí, kým pojem transnacionalita zahŕňa „sémantickú konštrukciu všeobecných reprezentácií medzi väčšími skupinami v štáte a medzi neštátnymi aktérmi za hranicami národného štátu.“ ALBERT, Mathias – BLUHM, Gesa – HELMIG, Jan – LEUTZSCH, Andreas – WALTER, Jochen (eds.). *Transnational Political Spaces. Agents – Structures – Encounters*. Frankfurtam Main – New York : Campus 2009, s. 8; K problému transnacionálnych prístupov pozri aj HADLER, Frank – MIDDELL, Matthias. Cesta k transnacionálnym dejinám stredovýchodnej Európy: aktuálne diskusie a lipské kroky. In IVANIČKOVÁ, Edita a kol. *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV 2011, s. 98 – 115; MESENHÖLLER, Mathias. Migration als Transnationale Geschichte. Ostmitteleuropa um den Ersten Weltkrieg. In *Comparativ*, 20, 2010, Heft 1/2, s. 144 – 163; MIDDELL, Matthias. On the road to a transnational history of Europe. In *The Plurality of Europe. Identities and Spaces*. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag 2010.

²⁰ ALBERT, *Transnational Political Spaces*, s. 11.

²¹ V tejto štúdií hovoríme nielen o prekračovaní hraníc Uhorska, ale aj o prekračovaní hraníc priestoru Horného Uhorska, ktorého obyvateľstvo sa vymedzovalo ako „slovenský národ“. Transnacionálne dejiny neštudujú len obdobia už existujúcich „národov“ (národných štátov), ale aj takých spoločenských, ktoré sa ako „národy“ ešte len konštituuju (resp. vymedzuju) aj napriek neexisten-

Slovenská historiografia sa problémom reprezentácie „Nového sveta“ zaoberala len vo veľmi obmedzenej miere. Historik František Bielik publikoval v 70. a 80. rokoch niekoľko štúdií, v ktorých sa zaoberal reprezentáciami emigrácie slovenského obyvateľstva do zámoria a kultúrnymi aktivitami slovenskej komunity v USA, generovanými v slovenskej tlači.²² Výskum F. Bielika mal svoje limity, na ktoré chceme upozorniť a vyhnúť sa im. Bielik uplatňoval explicitne nacionálny diskurz a jeho práce sa vyznačovali nedostatočným tematickým záberom koncepcie obrazu, v ktorom dominovala nacionálna a ekonomicko-sociálna tematika. Hlavnou tematikou jeho práce bolo sledovanie pozitívnych alebo negatívnych vplyvov hornouhorskej emigrácie na slovenskú spoločnosť, sociálnych zápasov hornouhorských emigrantov a kultúrnych i spoločenských aktivít Slovákov v Amerike. Opis a interpretácia amerických spoločenských a politických reálií na základe štúdia slovenskej tlače v jeho výskume absentuje.²³

Slovenská tlač v roku 1913 v kontexte nacionalistických bojov v priestore Horného Uhorska

Slovenská tlač, reprezentujúca záujmy slovenskej kultúrno-politickej elity v Hornom Uhorsku, nebola v podstate až do 20. storočia rozmanitá ani v počte titulov, ani v nákladoch.²⁴ Tituly, analyzované v tejto práci, predstavujú päť ideovo-politických prúdov v slovenskom politickom tábore. Provládnú (nacionalistickú) politiku uhorských/maďarských politických a kultúrnych elit zastupuje iba jedno periodikum.

Slovenské noviny a časopisy determinovala aj zákonná úprava tlačových pome-

cii vlastného národného štátu. Pozri HADLER – MIDDELL, *Cesta k transnacionálnym dejinám*, s. 101.

²² Pozri BIELIK, František. Problematika slovenského vystaňovalectva na stránkach slovenskej súdobej tlače. In *Slováci v zahraničí*, 7, 1981, s. 117 – 150; BIELIK, František. Slovenské vystaňovalectvo v rokoch 1880 – 1914 a pramene jeho poznávania. In *Slováci v zahraničí*, 15, 1989, s. 77 – 89.

²³ Podobnou tematikou sa zaoberali aj autori v zahraničí (stručný prehľad): BERCLAY, David E. – GLASER – SCHMIDT, Elisabeth (eds.). *Transatlantic Images and Perceptions. Germany and America since 1776*. Cambridge : Cambridge University Press 1997; DEPKAT, Amerikabiler in politischen Diskurzen; DURZAK, Manfred. *Das Amerika-Bild in der deutschen Gegenwartsliteratur. Historische Voraussetzungen und aktuelle Beispiele*. Stuttgart : Kohlhammer 1979; KLEMENČIČ, Matjaž. Slovene Images of the United States from the 1830s to the 1930s. In HARRIS, Mary, N. *Sights and Insights. Interactive Images of Europe and the Wider World*, Pisa : Pisa University Press 2007, s. 143 – 164; KRÄTZER, Anita. *Studien zum Amerikabild in den neueren deutschen Literatur. Max Frisch-Uwe Johnson-Hans Magnus Enzensberger und das „Kursbuch“*. Bern – Frankfurt am Mein : Peter Lang 1982; PARAFIANOWICZ, American Exceptionalism; RITTER, Alexander (Hrsg.). *Amerika im europäischen Roman um 1850. Varianten transatlantischer Erfahrung*. Wien : Praesens Verlag 2011.

²⁴ V porovnaní so slovenským žurnalizmom bol napríklad ten český (v rakúskej časti monarchie) na omnoho vyššej organizačnej úrovni. České novinárstvo patrilo k najvyspelejším v monarchii, pozri VĚNTUS, Aleš. *Zjazdy slovanských žurnalistov*. Diplomová práca. Bratislava : FiFUK 2008. Dokazuje to aj množstvo českých novinárskych organizácií (Spolek českých žurnalistů v Prahe, Spolek českých novinářů v Prahe, Svaz českých novinářů vo Viedni a i.), ktoré hlavne vinou politiky uhorskej vlády Slovákom chýbali.

rov v Uhorsku, ktorej pilierom bol základný článok 18/1848²⁵. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní spadala tlačová agenda priamo pod ministerstvo spravodlivosti, obnovila sa činnosť tzv. porotných súdov, posudzujúcich tlačové delikty²⁶, a bol zriadený tzv. osobitný centralizovaný úrad obžaloby pre stíhanie tlačových deliktov.²⁷ Národnostný zákon spolu so zákonom, upravujúcim tlačovú kultúru v Uhorsku, podliehal manipulácii a svojvôli uhorských/maďarských nacionalistických elít, v tomto prípade politikov, polície, editorov a sudcov, čo sa odrazilo aj na publikovaní a obsahu článkov v slovenskej tlači. V praxi sa kládlo mnoho prekážok, ktoré ovplyvňovali kvalitu a dostupnosť slovenských periodík.²⁸ Nízky náklad²⁹ slovenskej tlače spôsoboval nedostatok finančného zázemia slovenskej politiky, ako aj rôzne obštrukcie zo strany uhorských úradov, ako boli napríklad pokuty udeľované slovenským žurnalistom najčastejšie za „národnostné poburovanie“ a „panslavizmus“. Mierne uvoľnenie nastalo po nástupe Istvána Tiszu na čelo Národnej strany práce v roku 1910, a najmä nato, ako v roku 1913 na poste ministerského predsedu nahradil Lászla Lukácsa. Tisza začal presadzovať umiernenější kurz voči nemaďarským nacionalistickým hnutiam, ktorý pocítili najmä členovia Rumunskej národnostnej strany (RNS).³⁰ Voči ostatným národnostiam sa tento kurz prejavil len v náznakoch, predovšetkým v zmene rétoriky v oficiálnych vyhláseniach a v tlači.³¹

Vybrané periodiká zodpovedajú ideovej diferenciacii slovenskej politiky v období tesne pred prvou svetovou vojnou. Začiatky tejto diferenciacie môžeme nájsť v druhej polovici 19. storočia, keď sa popri tradičnom tzv. martinskom prúde Slovenskej národnej strany profiloval liberálnejší smer inšpirovaný českým profesorom filozofie Tomášom G. Masarykom. Na začiatku 20. storočia sa vyčlenil aj sociálnodemokratický a neskôr katolícky prúd. Treba zdôrazniť, že všetky spomenuté prúdy (s výnimkou slovenských

²⁵ Išlo o základný článok 18/1848, nadväzujúci na cisársky patent zo 14. marca 1848, ktorý deklaroval zrušenie cenzúry v Uhorsku. Platnosť nadobudol 11. júna 1848, počas revolúcie 1848/1849 a v období tzv. neoabsolutizmu bola jeho platnosť zrušená a obnovená až po rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867. Pozri CHMELÁR, *Uhorská tlačová politika*, s. 75 – 97.

²⁶ Tamže, s. 97 – 98.

²⁷ Tamže, s. 98, citované podľa BIANCHI, Leonard a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu I*. Bratislava : Slovenská akadémia vied 1971, s. 314 – 315. Návrh nového tlačového zákona vláda prerokúvala už počas roka 1913, účinnosť nadobudol až 12. apríla 1914. Bližšie tamže, s. 121 – 129.

²⁸ Existovali aj ďalšie praktiky, akými sa vládna moc usilovala obmedziť vplyv slovenskej tlače. Každé číslo (nielen politickej) tlače bolo treba predložiť na kontrolu miestnym úradom. V prípade nevyhovujúceho obsahu článku poverené úrady stanovili pokuty (strhávali sa z kaucie), čo v horšom prípade viedlo až k zastaveniu vydávania periodika. Pozri DUCHKOWITSCH, Wolfgang – SERAFÍNOVÁ, Danuša – VATRÁL, Jozef. *Dejiny slovenského novinárstva. Vývoj novinárstva na Slovensku v kontexte podunajskej monarchie*. Ružomberok : Katolícka Univerzita v Ružomberku 2007, s. 193.

²⁹ V porovnaní s produkciou slovenskej tlače v USA bol náklad po slovensky písanej tlače v Uhorsku marginálny. Okrem *Slovenského týždenníka* (náklad až niekoľkotisíc kusov) išlo v prípade všetkých tu analyzovaných periodík o náklad počítajúci len zopár stoviek kusov.

³⁰ VÖRÖS, *Premeny obrazu Slovákov*, s. 427.

³¹ Tamže, s. 427 – 428.

sociálnych demokratov, patriacich k Sociálnodemokratickej strane Uhorska) pôsobili v rámci jednej strany – Slovenskej národnej strany³² (ďalej SNS) s centrom v Turčianskom Sv. Martine až do roku 1913, keď bola založená Slovenská ľudová strana.³³

Národné noviny reprezentovali tzv. národný alebo martinský prúd v slovenskej politike (väčšina prirvzencov bola evanjelického vierovyznania), ktorý získal prívlastok „konzervatívny“. Takto ich pomenovala mladšia generácia slovenských politikov, ktorí martinskému krídlu vyčítali zotrúvanie na starých programových zásadách, konkrétne na *Memorande slovenského národa* z roku 1861. *Národné noviny* sa vo svojich článkoch obracali na slovenskú inteligenciu, presadzovali spoluprácu a spoločný postup Slovákov s Rumunmi a Srbmi proti maďarskej asimilačnej politike. Vo svojom spravodajstve sa sústredili na zahraničnú politiku (najmä na Rusko), pretože možnú zmenu politického statusu slovenských žúp videli práve v radikálnej zmene zahraničnopolitickej situácie, teda vo vojne alebo inom konflikte. *Národné noviny* nadviazali s Ruskom kultúrne styky, ktoré neskôr prerástli do finančných subvencií, bez ktorých by toto periodikum nebolo schopné prežiť.³⁴ Ako zodpovedný redaktor *Národných novín* pôsobili striedavo členovia SNS Ambro Pietor a politik a spisovateľ Svetozár Hurban Vajanský, vydavateľom bolo Consortium Pavel Mudroň a spol.³⁵ V roku 1913 vychádzali trikrát do týždňa.

Tlačovým reprezentantom katolíckeho ľudového krídla boli *Slovenské ľudové noviny*, ktoré v roku 1910 nahradili dovtedy vychádzajúce *Ľudové noviny*. Od júla 1913 sa stali oficiálnym tlačovým orgánom Slovenskej ľudovej strany (ďalej SĽS) na čele s katolíckym kňazom Andrejom Hlinkom. Noviny vychádzali raz do týždňa v Prešporke (Bratislave), na svojich stránkach útočili na martinské centrum SNS, sociálnych demokratov (*Robotnícke noviny*) a liberálov, ktorých reprezentoval *Slovenský týždenník* a časopis *Prúdy*. Zahraničnej politike sa nevenovali v takej miere ako *Národné noviny*, zato situáciu na Balkáne v súvislosti s balkánskymi vojnami reflektovali (tak ako aj ostatné analyzované periodiká) veľmi intenzívne. Hlavným redaktorom bol Dr. Augustín Ráth, majiteľom a vydavateľom Nakladateľský, kníhkupecký spolok, účasťinársky spolok.³⁶

³² Slovenská národná strana sa 7. augusta 1912 premenovala na Ústredný klub Slovenskej snemovnej národnostnej strany, keď sa stala autonómnou súčasťou Snemovnej národnostnej strany (Rumunov, Slovákov a Srbov). HAPÁK, Pavel. *Dejiny Slovenska IV. (Od konca 19. storočia do roku 1918)*. Bratislava : Veda 1986, s. 306 – 307.

³³ S výnimkou slovenského sociálnodemokratického prúdu, ktorý sa zo Sociálnodemokratickej strany Uhorska vyčlenil na krátke obdobie 1905 – 1906. Tamže, s. 248 – 260.

³⁴ *Národné noviny* podporovali priamo cárske vládne kruhy a slaviofilské spolky (*Sanktpeterburskoje slavianskoje blagotvoriteľnoje občestvo*). Peniaze sa prevádzali z ruského ministerstva financií cez ruské veľvyslanectvo vo Viedni alebo cez Varšavskú univerzitu. KUČMA, Ivan. *Dejiny a súčasnosť tlačiarstva v Martine*. Martin : Grafissimo 2007, s. 31. Kontakty s ruskými slavistami (napr. s profesorom petrohradskej univerzity Vladimírom I. Lemanským) udržiaval najmä slovenský politik, novinár a spisovateľ Svetozár Hurban Vajanský. Lemanskij tiež získaval pre *Národné noviny* finančnú podporu z ruských vládnych kruhov. Tamže, s. 3; PODRIMAVSKÝ, Milan. *Dejiny Slovenska III. (Od roku 1848 do konca 19. storočia)*. Bratislava : Veda 1992, s. 632.

³⁵ DUCHKOWITSCH, *Dejiny*, s. 195.

³⁶ Tamže, s. 200.

Liberálne krídlo zastupovali v roku 1913 *Prúdy* (s podtitulom *Revue mladého Slovenska*), nadväzujúce na časopis *Hlas* (vychádzal v rokoch 1898–1904) a *Slovenský týždenník*. Ideovým vodcom generácie hlasistov a prúdristov, ktorá sa vyprofilovala ako oponent martinskému krídlu SNS, bol slovenský liberálny politik Vavro Šrobár. Reprezentanti tohto prúdu sa angažovali za slovensko-českú spoluprácu, najskôr v kultúrnej a neskôr aj v politickej rovine. Martinskému krídlu SNS, resp. *Národným novinám* vyčítali ideologickú nepružnosť, nedostatok angažovanosti medzi slovenskými roľníkmi a orientáciu na slovenské mestské vrstvy a inteligenciu. *Prúdy* vychádzali v Budapešti 10-krát do roka a mali priemerne 600 predplatiteľov.³⁷ Z podobných princípov vychádzal aj *Slovenský týždenník* slovenského politika a novinára Milana Hodžu, ktorého politickú činnosť charakterizujú dva základné smery: v domácej politike presadzoval agrarizmus, zameraný výlučne na vrstvu slovenských roľníkov, a v zahraničnej politike sa orientoval na kruhy podporujúce federalizáciu monarchie. Spomedzi všetkých slovenských periodík v Uhorsku mal Hodžov *Slovenský týždenník* najvyšší náklad, ktorý presahoval 10 000 výtlačkov.³⁸ Vychádzal v Budapešti, hlavným redaktorom bol v roku 1913 Milan Hodža, majiteľom a vydavateľom Budapeštiansky nakladateľský spolok, účastinársky spolok.

Sociálnych demokratov reprezentoval týždenník *Robotnícke noviny*, vychádzajúci v Bratislave od roku 1909 ako priamy pokračovateľ *Slovenských robotníckych novín* a sociálno-demokratického mesačníka *Napred*. Slovenskí sociálni demokrati vyvíjali svoju politickú činnosť v rámci Sociálnodemokratickej strany Uhorska, mimo nej iba v krátkom období rokov 1905 – 1906.³⁹ Najužšie však spolupracovali s českou sociálnou demokraciou a so Slovenskou socialistickou stranou v USA, čo vidieť aj na uverejňovaní listov Slovákov žijúcich v USA a Kanade, evidentne prívržencov sociálnej demokracie. Najznámejšou osobnosťou slovenskej sociálnej demokracie bol politik a novinár Emanuel Lehocký, ktorého na poste redaktora *Robotníckych novín* vystriedal v roku 1911 Štefan Príkopa. Náklad novín sa mi zistiť nepodarilo.⁴⁰

Mozaiku analyzovanej tlače dopĺňajú *Slovenské noviny* (celým názvom *Slovenské noviny pre politiku, spoločenský život, priemysel a hospodárstvo*) ako zástupca tzv. provládnej či „uhrofilskej“ tlače, ktorej hlavným cieľom bolo informovať slovensky hovoriace obyvateľstvo v duchu ideí „jednotného uhorského politického národa“. Vychádzali v Budapešti každý deň okrem pondelka a sviatkov, hlavným redaktorom bol novinár a exponent uhorskej vlády pre „slovenskú otázku“ Adolf Pechány. Provládna tlač mala oproti slovenskej tlači presadzujúcej niektorý z variantov slovenského

³⁷ Tamže, s. 209.

³⁸ Najvyšší náklad dosahoval až 17 000 výtlačkov v období pred vypuknutím prvej svetovej vojny. Pozri RUTTKAY, *Dejiny*, s. 217.

³⁹ Dôvodom návratu slovenských sociálnych demokratov do Sociálnodemokratickej strany Uhorska boli finančné problémy a obštrukcie zo strany Uhorskej sociálnodemokratickej strany, ktorá kritizovala „národnostnú“ (proslovenskú) platformu slovenských sociálnych demokratov. HAPÁK, *Dejiny Slovenska*, s. 254 – 258.

⁴⁰ DUCHKOWITSCH a kol. uvádzajú iba údaj o *Slovenských robotníckych novinách*, ktorých náklad v roku 1907 predstavoval 4 700 kusov. V roku 1907 bol náklad slovenskej tlače 7 000 kusov. RUTTKAY, *Dejiny*, s. 206 – 207.

nacionalistického programu výhodu, keďže sa jej nekládli žiadne prekážky v podobe cenzúry, prenasledovania autorov vládnu mocou a finančných pokút, ktorým musela vzdorovať slovenská tlač. *Slovenské noviny* finančne podporovala uhorská vláda a Uhorsko-krajinský slovenský vzdelávaci spolok (*Magyarországi Tót Közmevelődési Egyesület*), ktorý mu prispieval na novinový kolok. Zasluhou tejto podpory dosiahli *Slovenské noviny* náklad v rozmedzí 1 300 – 1 500 výtlačkov.⁴¹

Šesť vymenovaných periodík tvorí len zlomok vychádzajúcej slovenskej tlače, ktorú som neanalyzoval vinou jej nedostupnosti alebo nízkej relevancie vzhľadom na môj výskum (ako napríklad cirkevné, literárne, humoristické, odborné či iné záujmové, ale aj cudzojazyčné periodiká). Všetky vybrané periodiká okrem *Slovenských novín* sú hlavnými tlačovými orgánmi slovenských politických prúdov alebo strán, dosahujú najvyššie náklady a majú pomerne široký tematický záber (primárne sa venujú politickým otázkam). Provládne *Slovenské noviny* nahradilo v roku 1886 periodikum *Svornosť* s obdobným zameraním a v roku 1913 patrili k najdôležitejším periodikám s provládnu orientáciou, vychádzajúcim v slovenčine.

Slovenská tlač a reprezentácie „Nového sveta“ Hornouhorské vyst'ahovalectvo na americký kontinent a nová imigrácia

Reprezentácie „Nového sveta“ v analyzovanej tlači sa neobjavovali ex nihilo. Jedným z primárnych podnetov na zvýšený výskyt reprezentácií bola (najčastejšie pracovná) emigrácia hornouhorského obyvateľstva do zámoria. Trvalé alebo dočasné vyst'ahovalectvo slovenského obyvateľstva na americký kontinent bolo súčasťou obrovskej vlny vyst'ahovalectva z (ale aj v rámci) Európy prevažne do USA, menej do Kanady a štátov juhoamerického kontinentu.⁴² V druhej polovici 19. storočia dochádza k novému transnacionálnemu rozloženiu migračných prúdov a dovtedajšie východiskové oblasti emigrácie, ako boli regióny západnej, strednej a severnej Európy, postupne nahrádzajú oblasti južnej, východnej, resp. juhovýchodnej a z časti strednej Európy. Inými slovami, popri tzv. starej imigrácii (*old immigration*) sa v USA presadzuje aj tzv. nová imigrácia (*new immigration*)⁴³. Do tejto novej imigrácie patrili aj vyst'ahovalci

⁴¹ DUCHKOWITSCH – SERAFÍNOVÁ – VATRÁL, *Dejiny slovenského novinárstva*, s. 218.

⁴² Vo vedeckom diskurze sa zvykne hovoriť o niekoľkých migračných vlnách v súvislosti s európskym zámorským vyst'ahovalectvom (v prípade napr. nemeckej emigrácie autori rozlišujú jedinú vlnu s viacerými zlomami). V súčasnosti sa niektorí autori (Klaus Bade, Heiko Körner) prikláňajú k hodnoteniu európskej zámorskej emigrácie ako jednej veľkej emigračnej vlny s dočasnými prerušeniami. Pozri BADE, Klaus J. *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou stáletí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2004, s. 131 – 134. Migrácia slovenského obyvateľstva bola súčasťou atlantického migračného systému, resp. euroatlantického migračného systému (medzi rokmi 1820 – 1930, definitívny záver okolo r. 1950).

⁴³ Niektorí autori (MORAWSKA, Ewa. *A Sociology of Immigration. (Re)Making Multifaceted America*. Basingstoke : Palgrave Macmillan 2009) používajú iné kritériá rozdelenia migrácií (prispôsobené potrebám ich textu). Migráciu delia na *old immigration* – imigráciu v priebehu 19. a 20. storočia, a *new immigration* – súčasné migračné pohyby.

z rakúsko-uhorskej monarchie, Talianska, Balkánu a Ruska. Príčiny emigrácie z Európy sa v jednotlivých štátoch (alebo regiónoch) od seba v zásade neodlišovali. Na začiatku šlo najmä o nedostatok pracovných príležitostí a nedostatok pôdy. Napriek tomu v Uhorsku vykazovala každá župa postihnutá emigráciou svoje špecifiká.⁴⁴ Za hlavný impulz emigračných pohybov z Uhorska sa v literatúre označuje hospodárska kríza z nadprodukcie v rokoch 1873 – 1879 a neúroda v roku 1879.⁴⁵ V niektorých prípadoch dochádzalo k emigrácii z politických alebo konfesijných dôvodov, čo je charakteristické najmä pre staršie obdobia. Svoju úlohu tu zohrala aj príťažlivosť „Nového sveta“, šíriaca sa prostredníctvom navrátilcov zo zámoria a korešpondencie, prostredníctvom legálne či nelegálne pôsobiacich agentov tzv. paroplavebných spoločností⁴⁶ a v neposlednom rade aj prostredníctvom obrazov v dobovej tlači.⁴⁷ K ďalším faktorom, vplývajúcim na rozhodnutie emigrovať, patrilo úsilie vyhnúť sa povinnej vojenskej službe. Mobilitu týchto rozmerov umožnil technologický progres v doprave a komunikácii, znižovanie cien cestovného a budovanie transnacionálnych sietí a štruktúr medzi imigrantmi v novej spoločnosti a ich pôvodnou krajinou, čo viedlo k vzniku tzv. reťazových migrácií. V poslednej dekáde pred vypuknutím prvej svetovej vojny tento masový pohyb obyvateľstva vôbec neustával. Práve vlna vysťahovalectva v rokoch 1900 – 1915 je podľa štatistík najmohutnejšou vlnou európskej emigrácie od roku 1846.⁴⁸ Podľa F. Bielika⁴⁹ sa v roku 1913 do USA vysťahovalo 119 159 uhor-

⁴⁴ BIELIK, František (ed.). *Slovenské vysťahovalectvo. Dokumenty III.* Martin : Matica slovenská 1976, s. 14 – 21.

⁴⁵ BIELIK, František – RÁKOŠ, Elo (eds.). *Slovenské vysťahovalectvo. Dokumenty I.* Bratislava : Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied 1969, s. 15 – 16; BIELIK, František. Slovak emigration in the years 1880 – 1939 and problems involved its study. In PUSKÁS, Julianna (ed.). *Overseas Migration from East-Central and Southeastern Europe 1880-1940.* Budapest : Akadémiai Kiadó 1990, s. 61.

⁴⁶ V priestore Horného Uhorska pôsobili agenti spoločností Hamburg-Amerika Linie, Norddeutscher Leud, Red Star Line, Canadian Pacific, Companie Generale Transatlantique, Holland, America Line a iné. Osobitnú zmluvu uzavrela uhorská vláda so spoločnosťou Cunard Line na podporu prístavu vo Fiume (Rijeka). Podobnú agendu ako spomenuté spoločnosti vykazovali aj tzv. vysťahovalecké agentúry, napr. firmy K. Timmel v Hamburgu a F. Missler v Brémach (F. Missler – eine Agentur für Auswanderervermittlung) alebo priamo americké podniky, usilujúce sa najatť lacnú pracovnú silu zo strednej a východnej Európy. Napríklad, firma H. C. Frick, Co. v roku 1908 iniciovala požiadavku naverbovať 5 000 robotníkov z Uhorska – pozri BIELIK, *Slovenské vysťahovalectvo*, s. 37); K činnosti agentov v Uhorsku pozri JAKEŠOVÁ, Elena. Uhorské zákonodarstvo a vysťahovalectvo Slovákov. In *Historické štúdie*, 36, 1995, s. 138 – 140.

⁴⁷ Reprézencie USA sa v slovenských periodikách objavovali ešte pred začiatkom masovej emigrácie Slovákov z Uhorska. Daniel Šustek (1846 – 1927), pôvodom stolársky remeselník, sa preslávil ako autor cestopisov. Do Ameriky emigroval v roku 1872. Šustekove reflexie amerických reálií (vydané knižne v rámci výberu cestopisov *Potulky svetom*, Martin : Osveta 1957) uverejňoval v rokoch 1873 – 1883 slovenský časopis *Obzor*, vychádzajúci v Skalici.

⁴⁸ BADE, *Evropa v pohybu*, s. 132.

⁴⁹ BIELIK, *Slovenské vysťahovalectvo*, s. 23, uvedené podľa: ČULEN, Konštantín. *Dejiny Slovákov v Amerike.* Bratislava : Nakladateľstvo Slovenskej Ligy v Bratislave, 1942, s. 47 a STODOLA, Emil. *Štatistika Slovenska.* Turčiansky sv. Martin : vl. nakl. 1912, s. 85.

ských občanov⁵⁰, z toho až 27 234 Slovákov.⁵¹ Väčšina emigrantov z priestoru stredo-východnej, východnej a južnej Európy patrila k minoritným národnostným skupinám habsburskej monarchie (Poliaci, Slováci, Česi, Rusíni, Slovinci) a Nemecka (Poliaci), obývajúcim ekonomicky marginálne regióny (marginálne vo vzťahu k regiónom „majoritných národov“, teda Rusov, Nemcov a Maďarov).⁵² Podobná situácia nastala aj na Britských ostrovoch, odkiaľ sa od 40. rokov 19. storočia až do začiatku 20. storočia vysťahovali 4 milióny osôb.⁵³

Takmer dve tretiny všetkých vysťahovalcov z Uhorska pochádzalo z hornouhorských žúp – zo Šarišskej, Spišskej, Zemplínskej, z Abovskej a Nitrianskej. V sociálnej štruktúre slovenských emigrantov prevažovali poľnohospodárski pracovníci (až 80 %) ⁵⁴, hľadajúci v zámorí najskôr len dočasnú prácu, aby si zarobili na zlepšenie životných podmienok alebo splatili dlhy (tzv. *betterment migration*, ktorá nepredpokladá emigráciu z dôvodu existenčnej nutnosti)⁵⁵; niektorí sa usadili v USA natrvalo a iní absolvovali niekoľko ďalších ciest. Menšiu skupinu vysťahovalcov tvorili podnikatelia, obchodníci a inteligencia⁵⁶, ktorá sa pre uplatnenie obyčajne usádzala v „Novom svete“ natrvalo. Pre mnohých vysťahovalcov znamenala emigrácia formu nemého sociálneho protestu proti nevyhovujúcim životným podmienkam v rodnej krajine, ktorých sa vysťahovalctvom dalo jednoducho zbaviť.⁵⁷ Prevažná väčšina slovenských emigrantov našla prácu len v banskom a hutníckom priemysle, a to v štátoch Pensylvánia (mestá Pittsburgh, Allegheny, Homstead, Wilkes-Barre), Ohio (Cleveland, Akron, Lorrain, Canton), New Jersey (Jersey City, Trenton, Passaic), New York (New York, Buffalo, Binghamton, Yonkers), Illinois (Chicago), Connecticut, Michigan, Wisconsin a Indiana. Od druhej polovice 80. rokov sa začínajú slovenskí vysťahovalci združovať v spolkoch, budovaných prevažne na konfesijnom základe, a neskôr zakladajú „celokrajanské spolky“, ako bola Matica slovenská v Amerike (1893) alebo Slovenská

⁵⁰ V rokoch 1880 – 1914 opustilo Európu približne 20 miliónov osôb. Pozri HOERDER, Dirk. *Europe's Many Worlds and Their Global Interconnections*. In KÖNIG, Mareike – OHLIGER, Rainer (eds.). *Enlarging European Memory. Migration Movements in Historical Perspective*. Ostfildern : Jan Thorbecke Verlag 2006, s. 30.

⁵¹ Údaje o emigrantoch nie sú spoľahlivé a do úvahy treba brať štatistiky uhorských župných úradov, štatistiky paroplavebných spoločností, ako aj amerického imigračného úradu. Štatistika vysťahovalcov z Uhorska podľa „národností“ neexistovala do roku 1898. BIELIK – RÁKOŠ, *Slovenské vysťahovalctvo*, s. 22, poznámka č. 37 a s. 24.

⁵² HOERDER, *Europe's Many Worlds*, s. 30.

⁵³ BADE, *Evropa v pohybu*, s. 141 – 142.

⁵⁴ KOVÁČ, Dušan (Ed.). *Na začiatku storočia (1901-1914)*. Bratislava : Veda 2004, s. 72.

⁵⁵ BADE, *Evropa v pohybu*, s. 8.

⁵⁶ Niektorí slovenskí učitelia a kňazi, odmietajúci nacionalistický program maďarských politických a kultúrnych elit v Uhorsku, odchádzali do Ameriky za vidinou „demokracie a slobody“, kde sa mohli uplatniť vo svojom odbore bez obmedzovania v používaní rodného jazyka (napr. Štefan Furdek – katolícky kňaz a predseda Prvej katolíckej slovenskej jednoty, založenej v roku 1890; podnikateľ a novinár P. V. Rovnianek, zakladateľ Národného slovenského spolku r. 1890). PAUČO, Jozef. *Slovenskí priekopníci v Amerike*. Cleveland : Prvá katolícka slovenská jednota 1972; ROVNIANEK, Peter V. *Zápisky zaživa pochovaného*. Martin : Vydavateľstvo Maticy slovenskej 2004.

⁵⁷ BADE, *Evropa v pohybu*, s. 155.

liga (1907) založená v Clevelande. Členovia týchto slovenských spolkov sa stotožnili s bojom proti asimilačnej politike uhorskej vlády a spolupracovali so slovenskými elitami v Uhorsku. Súčasťou agendy týchto spolkov bola finančná podpora politických a kultúrnych aktivít SNS a zasielanie finančných prostriedkov väzneným slovenským politikom. Usporadúvanie umeleckých a literárnych súťaží a vyhlasovanie štipendií pre slovenských študentov bolo tiež súčasťou tejto spolupráce. Slováci v Amerike aj v Uhorsku udržiavali pomerne aktívne sociálne kontakty vo forme výmeny korešpondencie, literatúry a tlače a vo vzácnejších prípadoch dochádzalo k osobným stretnutiam.⁵⁸ Na podobných princípoch zakladali svoju agendu aj spolky poľských alebo juhoslovanských (napr. slovinských) imigrantov v USA.⁵⁹

Intenzitu a veľkosť emigrácie z hornouhorských žúp neovplyvňovala len túžba po vyššom (alebo vôbec nejakom) finančnom ohodnotení a po lepšom živote. Determinovala ju aj emigračná politika Uhorska a imigračná politika Spojených štátov, reagujúca na narastajúci počet (juho-, stredo- a východo-) európskych migrantov. Uhorská vláda sa po mnohých urgenciách a petíciách od spolkov uhorských veľkostatkárov a župných úradov rozhodla zákonne podprieť doteraz ničím neobmedzovaný odchod uhorských občanov.⁶⁰ Zákonný článok č. 38/1881, známy ako Tiszov zákon alebo prvý vysťahovalecký zákon, emigráciu z Uhorska de iure nezakazuje (čo by bolo v rozpore s uhorskou ústavou), iba upravuje činnosť vysťahovaleckých agentov a agentúr s pôsobnosťou na území Uhorska. Po tom, čo uhorské/maďarské politické elity zaregistrovali stále sa zvyšujúci podiel maďarského obyvateľstva na vysťahovalectve, dochádza k výraznejšiemu legislatívnemu podchytieniu emigračných aktivít a činnosti vysťahovaleckých agentov novým zákonom – Základným článkom č. IV/1903 a o šesť rokov neskôr Základným článkom II/1909, známejším ako Andrásyho zákon.⁶¹ Nariadenie ministerstva vnútra z roku 1904, podľa ktorého mali vysťahovalci smerujúci do Ameriky cestovať výhradne cez prístav Fiume (Rjeka), bol snahou uhorskej vlády ovládnuť dopravu a z nej plynúci kapitál a kontrolovať vysťahovalectvo, nad ktorým doteraz nemala takmer žiadnu kontrolu.⁶²

Spojené štáty reagovali na prílev nových emigrantov sprísnenou regulačnou po-

⁵⁸ Slovenský politik a publicista Pavol Blaho (1867 – 1927) absolvoval dve cesty do Spojených štátov, prvú v roku 1893, druhú v roku 1912 pod záštitou Slovenskej ligy v USA. V roku 1912 strávil predseda Slovenskej ligy Albert Mamatey dva mesiace na Slovensku/Uhorsku a v júni toho istého roku prišiel do Uhorska zástupcovia organizácie Telocvičnej Jednoty Sokol – jej predseda Peter Ružiak a redaktor *Slovenského Sokola* Milan Getting – pri príležitosti zjazdu slovenských žurnalistov a tzv. všesokolskom zlete v Prahe. BIELIK, František. Vzťahy a kontakty národných a kultúrnych pracovníkov amerických Slovákov so Slovenskom v rokoch 1880–1914. In *Slováci v zahraničí*, 13, 1987, s. 124.

⁵⁹ K poľskej diaspóre v USA pozri bližšie WALASZEK, Adam. Von „Polen in Amerika“ zum „Amerikanern polnischer Herkunft“. Migration, Diapsora und ethnische Imagination 1870–1930. In *Comparativ*, 20, 2010, 1; k slovinskej diaspóre pozri bližšie KLEMENČIČ, *Slovene Images*, s. 143 – 164.

⁶⁰ JAKEŠOVÁ, *Uhorské zákonodarstvo*, s. 138.

⁶¹ Tamže, s. 145 – 148.

⁶² Nariadeniu z roku 1904 predchádzal kontrakt medzi uhorskou vládou a lodnou spoločnosťou Cunard Steam Ship Co. Ltd v Liverpoole. Uhorská vláda sa podľa zmluvy zaviazala poskytnúť 30 000 emigrantov. Tamže, s. 167.

litikou. V 80. rokoch 19. storočia USA obmedzili imigráciu tzv. usvedčených prevínilcov – tzv. *convicted criminals* a pracovníkom s dopredu uzavretým kontraktom. V 90. rokoch sa sprísňovala imigračná politika pre nelegálnych a ázijských imigrantov. V roku 1907 americký Kongres vymenoval komisiu na čele so senátorom Wiliamom P. Dillinghamom, ktorej úlohou bolo vypracovať štatistiku americkej imigrácie. Podľa výsledkov z roku 1910 komisia rozdelila imigráciu na starú a novú. Novej imigrácii priradila (na základe štatistického výskumu) vyšší podiel nezamestnaných a negramotných, na základe čoho označila túto skupinu imigrantov z južnej a stredovýchodnej Európy za nevhodnú pre proces tzv. amerikanizácie.⁶³ Prvý reštrikčný imigračný zákon americký Kongres schválil až v roku 1917 pod vplyvom výsledkov výskumu Dillinghamovej komisie a vojnových udalostí.⁶⁴

Reflexia slovenskej emigrácie do zámoria a slovenskej komunity v USA je dôležitým stavebným prvkom v spravodajstve analyzovaných periodík. Pravidelne skloňovanou témou sa stala americká imigračná politika. O prijatí zákona obmedzujúceho imigráciu „duševne chorých“⁶⁵ písali už v januári *Slovenské ľudové noviny* a s týždňovým predstihom aj *Slovenské noviny*. Článok bez akéhokoľvek emočného náboja je iba strohým oznámením faktu o prijatí tohto zákonného opatrenia a sankcií, ktoré musí paroplavebná spoločnosť uhradiť v prípade, ak by takúto osobu priviedla do Ameriky. Článok *Národných novín* z 11. februára informoval čitateľov o pripravovanej legislatívnej úprave imigrácie, zvyšujúcej minimálnu finančnú sumu prísťahovalca (zo štyroch na päť amerických dolárov), nevyhnutnú na vstup na pôdu USA. Niekoľko Slovákov pracujúcich v štátoch Texas, Južná Karolína a Arizona údajne obvinilo isté americké spoločnosti (nedozvieme sa, na koho boli žaloby podané, ani kto ich podával) z vydierania a zneužívania ich pracovnej sily. Z článku vyplýva, že títo prísťahovalci nemali so sebou predpísanú finančnú sumu pri vstupe do USA, a tak ich pod hrozbou vypovedania zneužili na „otrocké práce“⁶⁶: „[...] držali [ich] temer ako v zajatí, museli robiť spoločne zadarmo a hynuli v tamojších nepriaznivých klimatických podmienkach.“⁶⁷ Autor záverom článku predpokladal sprísnenie imigračnej politiky za prezidenta Woodrowa Wilsona.⁶⁸ Táto prognóza sa *Národným novinám* potvrdila až po prijatí nového imigračného zákona v roku 1917.

Správami o možnom budúcom sprísnení podmienok pre prísťahovalcov pokraču-

⁶³ KLEMENČIČ, Matjaž. Immigration and Citizenship in the United States after 1880. In ISAACS, Ann Catherine (ed.). *Citizenships and Identities. Inclusion, Exclusion, Participation*. Pisa : Pisa University Press 2010, s. 238.

⁶⁴ JAKEŠOVÁ, Uhorské zákonodarstvo, s. 148 – 149.

⁶⁵ Nepodarilo sa mi zistiť bližšie informácie o tomto zákonnom článku, pravdepodobne šlo o návrh istého článku v rámci Dillinghamovho-Burnettovho návrhu zákona, pozri: Amerika proti vyst'ahovalcom. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 7, 14. 2. 1913, s. 3.

⁶⁶ Doslova na „otrocké práce“ imigrantov v USA odkazujú *Robotnícke noviny* v článkoch: O otroctve vyst'ahovalcov v Amerike. In *Robotnícke noviny*, 10, č. 16, 17. 4. 1913, s. 7, a Pittsburgh. In *Robotnícke noviny*, 10, č. 41, 9. 10. 1913, s. 3.

⁶⁷ Obmedzujú sťahovanie do Ameriky. In *Národné noviny*, 56, č. 17, 11. 2. 1913, s. 2.

⁶⁸ Woodrow Wilson porazil úradujúceho prezidenta W. H. Tafta v prezidentských voľbách roku 1912. W. Wilson do funkcie prezidenta oficiálne nastúpil 4. marca 1913.

jú *Slovenské noviny* v článku *Analfabetov nepustia do Ameriky*⁶⁹ a *Slovenský týždenník* s príspevkom *Amerika proti vystaňovalcom*.⁷⁰ Kým provládne periodikum odbilo problematiku nového návrhu zákona o imigrantoch niekoľkými neutrálnymi poznámkami, liberálny *Slovenský týždenník* uverejnil 10-bodový tzv. Dillingham-Burnettov návrh zákona. Hlavným pilierom tohto návrhu mala byť požiadavka na znalosť písania a čítania v akejkolvek reči.⁷¹ Autor príspevku nabádal potenciálnych vystaňovalcov na opatrnosť a dodržiavanie emigračnej a imigračnej legislatívy. Obe periodiká sa aj v tomto prípade zdržali konkrétneho vyjadrenia postoja k sledovanej problematike. *Slovenský týždenník* nezaujal k vystaňovalectvu explicitne kritický postoj, uvedomoval si príčiny odchodu obyvateľstva do zámoria „[...] keď tu doma vyžiť nemôže“.⁷² Sériu článkov, reflektujúcich aktuálnu americkú imigračnú legislatívu, zakončili *Národné noviny* správou z 26. júna o ďalšom bode Dillinghamovho-Burnettovho návrhu zákona, ktorý prejednával stanovenie novej percentuálnej vystaňovaleckej kvóty pre Rakúsko-Uhorsko, Taliansko, Turecko, Grécko a balkánske krajiny, kým imigráciu z krajín tzv. starej imigrácie (tu konkrétne Veľká Británia, Nemecko, Švédsko) mal nový návrh podporiť. V trende negatívneho emigračného diskurzu pokračovali *Slovenské noviny* príspevkom *Obmedzenie pristaňovania* z 19. augusta. Titulný článok ostro kritizoval vnútropolitickú situáciu USA po nástupe nového prezidenta W. Wilsona do úradu. Ten napriek avizovaným zmenám nepriniesol očakávané zlepšenie v otázkach nezamestnanosti a imigrácie. Autor sa sústredil na činnosť prijímacích komisií na Ellis Islande (ktorými musel prejsť každý žiadateľ o vstup na pôdu USA), usilujúcich sa poslať naspäť domov čo najväčší počet ľudí: „*Tlak verejnej mienky na zákonodarstvo, všeobecná nenávisť proti cudzincom otázku pristaňovalcov potiskla do takého stavu, že keby v Amerike fabriky a majitelia baní neboli takí veľkí páni [...], tak by dnes do Ameriky už vôbec nepúšťali vystaňovalcov.*“ Autor ďalej pokračuje tvrdením, podľa ktorého si nových imigrantov v USA žiadajú len „*fabrické a banské spoločnosti*“, práve pre ich ochotu pracovať za nízke mzdy. Príčinou celého problému mala byť nezodpovedná imigračná politika, zdôrazňujúca kultúrnu priepasť medzi usadenými starými migrantmi a prichádzajúcimi novými imigrantmi. Článok stavia do popredia názorový antagonizmus verejnej mienky a ekonomických elít, ktorý prispieva k ekonomickej nestabilite USA. Podľa autora sa hospodárska konjunktúra v Amerike skončila a spolu s ňou aj éra masovej emigrácie do zámoria. Ako ukáže nasledujúci výskum, tieto vyjadrenia boli súčasťou protiemigračnej línie uhorskej vlády, prezentovanej expresívnejšou rétorikou v *Slovenských novinách*.

⁶⁹ Analfabetov nepustia do Ameriky. In *Slovenské noviny*, 28, č. 42, 20. 2. 1913, s. 3

⁷⁰ Amerika proti vystaňovalcom. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 7, 14. 2. 1913, s. 3.

⁷¹ Návrh zákona americký Senát prijal, až na bod o tzv. mravných svedectvách. Pozri Amerika proti vystaňovalcom. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 7, 14. 2. 1913, s. 3. Aby sa akýkoľvek zákon dostal do praxe, musel ho prijať úradujúci prezident. Prezident W. H. Taft návrh zákona nepodporil, o čom informoval iba článok Obmedzenie vystaňovalectva. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 11, 14. 3. 1913, s. 6. Podľa autora článku by tento zákon v prípade jeho schválenia ovplyvnil 40 % všetkých (pravdepodobne potenciálnych) vystaňovalcov.

⁷² Amerika proti vystaňovalcom. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 7, 14. 2. 1913, s. 3.

Dôležitou súčasťou obsahu analyzovanej tlače boli informácie opisujúce sociálne a ekonomické (roz)položenie slovenskej imigrantskej spoločnosti v Amerike spolu s deskripciou hospodárskych pomerov a pracovných príležitostí v USA. V rubrike *Dopisy* prezentovali jednotlivé periodiká svoj aktuálny postoj k vystaňovalctvu Slovákov z Uhorska. Tieto informácie sú o to cennejšie, že ich písali sami vystaňovalci žijúci v USA či v Kanade; jednoducho povedané, boli z „prvej ruky“. Čo do počtu uverejnených listov zo zámoria vedú sociálnodemokratické *Robotnícke noviny*, publikujúce listy emigrantov z Kanady aj USA po celý rok, minimálne jeden mesačne. Autorstvo listov nie je vo väčšine prípadov uvedené, výnimočne len pod pseudonymom. *Robotnícke noviny* uverejnili iba jeden list s pozitívnym hodnotením pracovných podmienok v USA: „[...] v Amerike lepšie je než v našom Mongolországu [v Uhorsku]. Treba je len sa usilovať, aby si človek mohol odložiť niekoľko dolárov, ale doma v krajine sa môže zodrať [...]“.⁷³ Vo všeobecnosti je skôr kritikou uhorských pomerov a klerikalizmu.⁷⁴ V ďalších číslach nasleduje séria článkov s explicitne negatívnym odkazom na život vystaňovalcov v zámorí. Autor listu *Priateľ*, pracujúci v prístavnom hoteli v New Yorku, upozorňoval na praktiky pracovných agentov a okrádanie nových migrantov. List z Newarku je kritikou sociálnych pomerov slovenského emigranta v Spojených štátoch a najmä alkoholizmu⁷⁵. V ďalších listoch sa opäť ozýva všeobecná kritika sociálnych pomerov, kapitalizmu⁷⁶ a klerikalizmu v „Amerike“. Posledné číslo v roku 1913 uverejnilo listy z Clevelandu, Livingstonu a Racine Wis. Autor listu „A. G.“ priniesol sprostredkované informácie o práci („za 16 hodín práce zarobia 3 dolláre“)⁷⁷. „A. G.“ uzatvára: „Najväčšia radosť jeho bola, že môže v nedeľu vymaširovať do kostola a má takú uniformu, akú ani starokrajový oficier nemá. Za krátky čas som sa s ním stretol a bol celý dokaličený. Pýtal som sa ho, aký dôchodok má, a hovoril mi [že] ... mu kompánia dá urobiť nové zuby a môže u nej do smrti robiť. To je najhoršie v Amerike, že všetko odvisí od milosti kapitalistov.“⁷⁸ Mená autorov listov zostali neznáme, pravdepodobne šlo o členov Slovenskej socialistickej strany v Amerike (založenej v Clevelande v roku 1911 ako súčasť Americkej socialistickej strany), keďže v listoch sa

⁷³ Dopisy. Brooklin. In *Robotnícke noviny*, 10, č. 7, 13. 2. 1913, s. 5.

⁷⁴ Pojem „klerikalizmus“ dominuje v sociálnodemokratických *Robotníckych novinách*. Vyvolával negatívne konotácie a znamenal prílišnú späťnosť Slovákov s náboženskou vierou či ich zaostalosť.

⁷⁵ Alkoholizmus Slovákov patril k najrozšírenejším negatívnym stereotypom o Slovákoch (spolu so stereotypmi o neobratnosti, hlúposti či pomstychtivosti), prezentovaným najmä prostredníctvom maďarskej a uhrofilskej po slovensky písanej tlače. Pozri VÖRÖS, *Premeny obrazu Slovákov*, s. 423, poznámka č. 8. Ako zdroj na štúdium stereotypov Slovákov v Uhorsku uvádza L. Vörös túto literatúru: NAGY, M. Nineteenth Century Hungarian Authors on Hungary's Ethnic Minorities In Kontler, László (ed.). *Pride and Prejudice: National Stereotypes in 19th and 20th Century Europe East to West*. Budapest : Central European University 1995 a KILIÁNOVÁ, Gabika – POPELKOVÁ, Katarína – VRZGULOVÁ, Monika – ZAJONC, Juraj. Slovensko a Slováci v diele „Rakúsko-uhorská monarchia slovom a obrazom“. In *Slovenský národopis*, 49, 2001, 1, s. 5 – 31.

⁷⁶ Pojem „kapitalizmus“ osciloval v prípade slovenskej tlače najmä okolo sociálnej otázky s odkazovaním na zlé podmienky amerického robotníctva (ktorých príčinou mal byť práve kapitalizmus). S pojmom kapitalizmus explicitne pracovali najmä *Robotnícke noviny*.

⁷⁷ Z úvah vystaňovalca. In *Robotnícke noviny*, 10, č. 52, 25. 12. 1913, s. 8.

⁷⁸ Tamže, s. 8.

pravidelne opakovala kritika kapitalizmu a prevládali negatívne odkazy na cirkev. Títo autori agitovali za šírenie sociálnodemokratických myšlienok a tlače a za lepšie postavenie pracujúcich v USA.

Iný uhol pohľadu na imigrantskú komunitu priniesla rubrika *Dopisy v Slovenských ľudových novinách*. Pozornosť sa v listoch zamerala na katolícku komunitu v USA, protisocialistickú kampaň a sociálnu otázku. Porovnaniu materiálnych podmienok amerických a uhorských cirkevných seminárov sa venoval neznámy autor pod pseudonymom *Slovenský klerik*: „[...] klerici v Uhorsku o takých seminároch, ako sú tu, ani len snívať nemôžu. Môj seminár napr. ani nie je hodno menovať „dom“-om, on je palácom. Tu nebyvame ako herinky, alebo klerici v Uhorsku po hromade, ale každý má svoju izbietku.“⁷⁹ Listy z miest Listie a Johnstown v štáte Pensylvánia zobrazili neprívetivú realitu „robotníckej triedy“, v ktorej dominoval alkoholizmus, korupcia a neistota ohľadom stabilného zárobku v amerických baniach. Články vo väčšine prípadov nepriniesli konkrétne informácie, z ktorých by bolo možné poskladať ucelenejší obraz pracovných podmienok, zárobku alebo fungovania podporných spolkov. Výber a obsah listov bol determinovaný názorovým zameraním oboch periódík.

Osobitý pohľad na prácu v „Novom svete“ predstavuje skúsenosť Michala Červenku⁸⁰ z roku 1905, uverejnená v jednom z aprílových čísel *Národných novín*. Červenka zaznamenal cestu štyroch osôb z Horného Uhorska na juhoamerický kontinent: „Ja som o Argentíne nikdy nepočul, lebo som si vždy myslel, že okrem Brazílie není v Južnej Amerike nič,“⁸¹ naznačuje, aké medzery v poznaní o „Novom svete“ existovali v myšliach „bežných ľudí“⁸². Je zaujímavé, akým spôsobom opísal Červenka prísťahovaleckú stanicu v Buenos Aires. Na stanici nepožadovali od prichádzajúcich doklady a „[...] nežiada od nikoho, aby ukázal, koľko má peňazí, a pustí i chromých a na jedno oko slepých; ani sa nepýta, či má niekto robotu tam istú, alebo nie [...] a argentínska vláda zaobstará i robotu a zavezie robotníka hoci na kraj Argentíny zdarma“⁸³. Na inom mieste článku autor opísal prácu na kukuričnom poli, domáce obyvateľstvo a neskôr rok trvajúcu prácu na farme v provincii Cordoba (centrálne Argentína).⁸⁴

⁷⁹ List z Ameriky. In *Slovenské ľudové noviny*, 4, č. 21, 23. 5. 1913, s. 4.

⁸⁰ Nepodarilo sa mi zistiť, či šlo o skutočnú osobu, alebo meno, podobne ako pri ostatných článkoch, pod ktoré sa podpísali osoby kultúrne a politicky aktívne. *Národné noviny* pravdepodobne uverejnili úryvok z literárneho diela, vychádzajúci zo skutočnosti. Ako zdroj uvádzajú: „z Jednoty“. *Jednota* bol tlačový orgán slovenského spolku Prvá katolícka slovenská jednota v Clevelande.

⁸¹ Výstahovalcove biedy. In *Národné noviny*, 44, č. 39, 5. 4. 1913, s. 2.

⁸² Výskyt reprezentácií mimoeurópskych krajín a kontinentov v analyzovanom diskurze nie je podľa môjho doterajšieho výskumu tak frekventovaný ako v prípade USA. Ďalší výskum obrazu „druhých/cudzích/exotických“ krajín v slovenskej spoločnosti ostáva výzvou pre historikov do budúcnosti. Ako vidieť v prípade USA, povedomie o cudzej krajine sa zvyšovalo s nárastom „interakcie“ vystahovalectva do danej krajiny spolu s jej reprezentáciou v tlači. Slovenský spisovateľ Martin Kukučín (1860 – 1928) prežil časť svojho života v Chile a Argentíne. Svoje skúsenosti reflektoval v dielach, ktoré vyšli až po zániku habsburskej monarchie. Pozri cestopis KUKUČÍN, Martin. *Prechádzka po Patagónii*. Turč. sv. Martin : Tlačou Matice slovenskej 1922 (1. časť) a päťzväzkový román *Mať volá*. Bratislava : Tatran 1980 (pôvodne 1926 – 1927).

⁸³ Výstahovalcove biedy. In *Národné noviny*, 44, č. 39, 5. 4. 1913, s. 2.

⁸⁴ Výstahovalectvo do Argentíny (a iných krajín Južnej Ameriky) nabralo na intenzite až v 20. rokoch

Okrem uverejnených listov a príspevkov, venujúcich sa imigračnej politike USA, nájdeme v analyzovanej tlači (s výnimkou časopisu *Prúdy*) články s pomerne silným antiamerickým, resp. antiemigračným nábojom. Slovenská tlač sa obávala predovšetkým straty slovenského obyvateľstva, odchádzajúceho za prácou do USA, a častokrát sa snažila odrádzať od vysťahovalectva. Najväčšmi sa v tomto smere angažovali provládne *Slovenské noviny*. Články *Amerikánska ziskuchtivosť*, *Vystahovanie z Ameriky* a *Na Ellis Islande varia skazené mäso* či *Osýpky vo Fiume* ukazujú snahu o obmedzenie vysťahovania uhorských občanov, čo v článku *Vystahovanie z Ameriky* aj otvorene priznávajú.⁸⁵ V agitačnom titulnom príspevku *Zostaňte doma!* apeloval autor provládnych novín na svojich čitateľov a potenciálnych vysťahovalcov všeobecne, keďže emigrácia v Uhorsku vzrastala a v „jednotlivých kruhoch“ (pravdepodobne v jednotlivých politických zoskupeniach) prevládala vôľa k úplnej liberalizácii uhorského vysťahovalectva. Autor článku podporil svoje tvrdenie informáciami a krátkym citátom z listu A. S. Glenna z New Yorku (žiadne bližšie informácie neboli uverejnené) zaslaného „jednému budapeštianskemu denníku: „[...] Zostaňte doma! V Spojených štátoch severoamerických dnes panuje ťažká hospodárska kríza. Hladom zomrie, kto teraz hľadajúc prácu a chlieb vstúpi na zem Spojených štátov!“⁸⁶ Decembrový titulný článok *Poučenie z jedného listu* je silne expresívnym obrazom sociálnej situácie robotníkov v USA. *Slovenské noviny* na základe listu „jedného amerického vysťahovalca“ opisovali pracovné podmienky a jeho ťažký úraz v bani a banské nešťastie, pri ktorom zahynulo tristo baníkov.⁸⁷ V podobnom duchu sa vyjadrili *Robotnícke noviny* v rubrike *Besednica* prinášajúcej správy z „agitačnej cesty“ po USA českého sociálnodemokratického poslanca Gustáva Habermanna.⁸⁸ Redakcia uverejňuje Habermannove dojmy z mesta Pittsburgh v Pensylvánii. Ide vôbec o najdlhší príspevok v analyzovanej tlači, venujúci sa reprezentáciám amerického kontinentu, a zároveň o jeden z najkritickejších pohľadov na sociálne pomery robotníkov a kapitalistický systém v USA. Ide o konkrétnu kritiku tzv. oceliarskych kráľov a ekonomických a sociálnych podmienok (text uvádzam v českom jazyku, tak ako bol uverejnený): „Nikde na svete není dělník méně vážen a neupí větším námezdním a sociálním otroctví, jako zde v říši Carnegieho, Fricka, Heinze⁸⁹ a jiných průmyslových velmožů. Dělník jest zde považován za pouhý nástroj kapitálu; at' den, rok, nebo deset roků pracuje, býva okamžitě propuštěn, najde-li se čerstvější, povolnější a lacinejší síla na jeho

20. storočia v súvislosti s reštrikčnými imigračnými zákonmi USA z rokov 1921 a 1924. BIELIK, *Slovenské vysťahovalectvo*, s. 67. K emigrácii Slovákov do Argentíny pozri SOROKÁČ, Michal. Počiatky a život našich vysťahovalcov v Argentíne a Brazílii. In *Slovanský prehľad*, 43, 1957, 5, s. 161 – 162; SOROKÁČ, Michal. Zo spomienok našich vysťahovalcov v Argentíne. In *Slovanský prehľad*, 44, 1958, 1, s. 36 – 37.

⁸⁵ *Vystahovanie z Ameriky*. In *Slovenské noviny*, 28, č. 173, 29. 7. 1913, s. 1.

⁸⁶ *Zostaňte doma!* In *Slovenské noviny*, 28, č. 271, 25. 11. 1913, s. 1.

⁸⁷ *Poučenie z jedného listu*. In *Slovenské noviny*, 28, č. 291, 19. 12. 1913, s. 1.

⁸⁸ Autor mal pravdepodobne na mysli českého sociálnodemokratického politika Gustava Habermanna (1864 – 1932).

⁸⁹ Narážka na industriálne a finančné impériá Andrewa Carnegieho, Henry C. Fricka a Henry J. Heinze (potravinársky priemysel) v USA.

místo [...] v Americe poměr mezi cenou nutných životných potřeb a mzdou jest stále pro dělnictvo nepříznivější, a tak standard of life amerického dělnictva jest postupne stlačován a blíží se minimu [...].“⁹⁰ Habermannovo vyjadrovanie a selekcia informácií zodpovedajú „typickému“ socialistickému diskurzu *Robotníckych novin*. Svojím konkrétnym zameraním na osobnosti, podniky a údaje o cenách a mzdách pracujúcich poskytol G. Habermann (vzhľadom na nižšiu informačnú hodnotu *Robotníckych novin*) kvalitatívne najbohatší obraz sociálnych a pracovných podmienok priemyselného robotníctva v USA.⁹¹

Podobný prístup, avšak s explicitnejšie vyjadreným antiemigračným posolstvom, je zrejmy aj v *Slovenský ľudových novinách* v titulnom článku *Úprimné slovo z Ameriky*, v ktorom autor predstavil svoj antiemigračný postoj. Prvým dôvodom je anglický jazyk („a prejdú aj dva-tri roky, kým slovenské ucho privykne na tieto zvláštne zvuky“), namáhavú fyzickú prácu v priemysle (krajčan musí „konať tú najtvrdšiu a najnebezpečnejšiu prácu, akej snád' v starom kraji nikdy ani nevidel“), nízke mzdy („fabrikanti [...] u'ahujú robotníkom, ako len môžu“) a štrajkovú politiku („štrajk [...] trvá dakedy aj pol roka [...] už by si šiel pracovať aj za menšiu plácu, ale nesmieš, lebo by ťa ostatní štrajkeri mohli zabiť“).⁹² Autor poukazoval na prerušovanie väzieb emigrantov so svojimi príbuznými v Uhorsku a alkoholizmus amerických Slovákov a postupný rozklad náboženskej viery. Súčasťou spravodajstva je niekoľko stručnejších správ, opisujúcich úbytok pracovných príležitostí, prepúšťanie zamestnancov a štrajky. Menej kritickú rétoriku zvolili *Slovenské ľudové noviny* v dvoch krátkych článkoch z júla a novembra (v rubrike *Chýrnik*), ktoré informovali o plánovanom otvorení prístáhovaleckej stanice v Chicagu. V rámci svojej agendy sa mala postarať o dopravu, lekársku pomoc a ochranu imigrantov pred praktikami pracovných agentúr. V druhom príspevku sa spomínalo otvorenie takejto stanice v Clevelande, v ktorej už pôsobil jeden slovenský emigrant.⁹³

Reflexia slovenských spolkov v USA je dôležitým stavebným prvkom v spravodajstve skúmaných periodík. Už začiatkom roka informovali *Národné noviny*, *Slovenské ľudové noviny* a *Slovenský týždenník* o finančnej sprenevere v slovenských spolkoch v Amerike⁹⁴. Hlavným aktérom podvodu bol funkcionár Národného slovenského spolku⁹⁵ s pôsobiskom v Pittsburgu Viliam Vokolek, pôvodom z Moravy, ktorý zakladal

⁹⁰ Pittsburgh. In *Robotnícké noviny*, 10, č. 41, 9. 10. 1913, s. 2 – 3.

⁹¹ G. Habermann spomína konkrétne elektrárne Westinghouse Co. a huty a dielne v Homestead („najväčší Babylon na svete“).

⁹² Úprimné slovo z Ameriky. In *Slovenské ľudové noviny*, 4, č. 20, 16. 5. 1913, s. 1.

⁹³ V záujme prístáhovalcov. In *Slovenské ľudové noviny*, 4, č. 29, 18. 7. 1913, s. 5; V Clevelande je zariadená úradoveň pre ochranu vystáhovalcov. In *Slovenské ľudové noviny*, 4, č. 47, 21. 11. 1913, s. 5.

⁹⁴ Podľa údajov *Národných novin* boli finančne najviac poškodené spolky Grécko-katolícka jednota (250 000 dolárov) a Národný slovenský spolok (11 000 dolárov), podľa údajov *Slovenských novin* rusínsky spolok Sojedinenie v Homestead v Pensylvánii (250 000 dolárov).

⁹⁵ Národný slovenský spolok bol jedným z najväčších slovenských kultúrnych a podporných spolkov v USA. Založený Petrom V. Rovniankom vo februári roku 1890. Tlačovým orgánom NSS boli *Národné noviny*.

fiktívne odbory slovenských spolkov a vystavoval falošné úmrtné listy údajných členov týchto odborov. Slovenská komunita v USA ako spravodajská téma patrila v *Slovenských novinách* k marginálnym.⁹⁶

Analyzovaná tlač si konštantne všimala vystaňovalstvo prevažne z hornouhorských žúp. Každé periodikum sa pokúša formulovať príčiny emigrácie obyvateľstva do USA (okrem *Prúdov*) a sústreďuje sa na iný aspekt vystaňovalstva. Dominantnou tematikou provládnych *Slovenských novin* je pôsobenie nelegálnych vystaňovalských agentov v Uhorsku. V novinách prevládajú informácie o úspešných zásahoch brachiálnej moci proti nim. V periodiku nájdeme minimálne raz mesačne článok s názvom *Zatkli vystaňovalského agenta* (a jeho obmeny). Noviny informovali aj o nevšedných praktikách agentov v uhorských župách, a to nielen v tých hornouhorských. V prípade ostatnej skúmanej tlače (s výnimkou *Národných novin*) je priestor vyhradený informáciám o agentoch pomerne minimálny. Za celý rok 1913 nájdeme najviac tri články s touto tematikou.

Jedným z podstatných problémov (z hľadiska významu a nie množstva publikovaných informácií) zobrazovaných na stránkach skúmanej tlače je definovanie príčin masového vystaňovalstva z uhorských žúp. Každé periodikum osciluje okolo sociálnej a ekonomickej situácie v Uhorsku – napríklad martinské *Národné noviny* videli problém v úpadku remesla ako tradičnej súčasti ekonomiky Uhorska, kým *Slovenské ľudové noviny*, provládne *Slovenské noviny* a *Slovenský týždenník* považovali emigráciu mladých mužov za dôsledok snahy vyhnúť sa povinnej vojenskej službe.⁹⁷ Podľa autorov posledného menovaného periodika spôsobili zvýšený nárast migračných pohybov aj povodne, ktoré najviac zasiahli severovýchodné župy Uhorska. Autori týždenníka však nezostali len pri hľadaní príčin vystaňovalstva a v článku (bez názvu) v rubrike *Hospodárska besiedka* prezentovali tri návrhy, ktoré by boli potenciálne schopné obmedziť pretrvávajúce vystaňovalstvo z Uhorska. Autor príspevku sa zamerlal na návrh „uhorských veľkostatkárov“ požadujúcich vypovedanie zmlúv uhorskej vlády s lodnými spoločnosťami, uzatvorenie legálne pôsobiacich vystaňovalských agentúr a eliminovanie činnosti nelegálnych agentov. Tento názor prezentoval aj Krajinský uhorský hospodársky spolok (*Országos Magyar Gazdasági Egyesület*). Iný náhľad na emigráciu zastával správca lodnej spoločnosti Norddeutscher Lloyd (jeho meno nie je uvedené), ktorý zdôrazňuje slobodu pohybu a problém masového vystaňovalstva videl v nespokojnosti uhorských obyvateľov. *Slovenský týždenník* zase kritizoval sociálne a ekonomické podmienky v Uhorsku: „Ak si mám voliť, či aby poľský sedliak

⁹⁶ Potvrdil to aj môj výskum *Slovenských novin* z 80. a 90. rokov 19. storočia.

⁹⁷ Konkrétne *Slovenské noviny* vidia nárast vystaňovalstva v súvislosti so skončením druhej balkánskej vojny, počas ktorej bolo pre mobilizáciu uhorských vojakov dočasne obmedzené vydávanie pasov. Po skončení vojenského konfliktu uhorská vláda toto obmedzenie zrušila. Pozri Príčiny vystaňovania. In *Slovenské noviny*, 28, č. 284, 11. 12. 1913, s. 1. Na strane druhej, práve možnosť vojenskej mobilizácie a narukovania v dôsledku balkánskeho konfliktu mohla byť činiteľom, ktorý zvýšil počty nelegálne vystaňovaných. Týchto vystaňovalcov však dobové uhorské štatistiky zachytiť nemohli, a preto oficiálne čísla potvrdzovali nárast emigrácie až po skončení druhej balkánskej vojny. Pozri: Biedne asentírky. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 19, 9. 5. 1913, s. 3, a explicitne v článku: Vystaňovalstvo sa vzmáha. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 20, 16. 5. 1913, s. 5.

doma zomrel alebo či aby do Ameriky šiel zarobiť kus chleba pre ženu a deti, nuž musím voliť Ameriku.“⁹⁸ *Robotnícke noviny* prebrali text z diela *Štatistika Slovenska* od Emila Stodolu, v ktorom sú príčiny migračných pohybov vysvetlené (vzhľadom na informácie v ostatnej tlači) veľmi komplexne.⁹⁹ Celkový nepriaznivý stav Slovenska (Horného Uhorska) autor videl v neprogresívnom poľnohospodárstve, daňovom systéme, nezamestnanosti a v pôsobení vystaňovaleckých agentov.¹⁰⁰

Počas práce na texte som narazil na niekoľko ďalších článkov, ktoré nebudem rozoberať pre nízku informačnú hodnotu a irelevantnosť k hlavným bodom výskumu. Mozaiku správ emigračnej tematiky dopĺňajú kratšie správy o haváriách a požiaroch lodí (SS *Volturmo*, *Saxonia*, *Imperator*) a prírodných živloch v USA (povodne, suchá), krátke štatistiky reflektujúce počet emigrantov z jednotlivých uhorských žúp či krátke príspevky o skupinách obyvateľstva, zadržaných pri pokuse o vystaňovanie z Uhorska bez vystaňovaleckého pasu. Tlač sa vo väčšej miere nezaoberala ani reflexiou kultúrnych aktivít slovenských spolkov a ich predstaviteľov v USA. Okrem vyššie spomenutej finančnej sprenevery v slovenských spolkoch V. Vokolkom nájdeme v *Národných novinách* niekoľko ďalších správ, ktoré informujú o pripravovanom stretnutí spolku Slovenská telocvičná jednota Sokol (založený v roku 1896) v Clevelande a o konvencii Národného slovenského spolku v USA a začiatku vydávania *Slovenského denníka* v New Yorku pod redaktorstvom Milana Gettinga.¹⁰¹ V súvislosti so sériou článkov o sanácii Tatra banky¹⁰² sa v slovenskej tlači niekoľkokrát objavili meno Petra Vítázoslava Rovnianka, jeho finančné aktivity a krach jeho finančného impéria v roku 1911.¹⁰³ Inzerciu tzv. paroplavebných spoločností za účelom predať cestovné lístky do Spojených štátov či Kanady uverejňovali všetky periodiká¹⁰⁴ okrem *Prúdov* a provlád-

⁹⁸ Hospodárska besiedka. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 46, 14. 11. 1913, s. 4.

⁹⁹ Ide o dielo Emila Stodolu. *Štatistika Slovenska* (1912). E. Stodola čerpal informácie z diela maďarského štatistika a ekonóma Bélu Kenéza.

¹⁰⁰ Príčiny vystaňovania. In *Robotnícke noviny*, 10, č. 17, 24. 4. 1913, s. 6.

¹⁰¹ Milan Getting (1878 – 1951) – slovenský novinár a politik, v roku 1902 emigroval z Uhorska do Pittsburgu, od roku 1910 bol redaktorom novín *Slovenský Sokol*. Neskôr sa presťahoval do New Yorku, kde redigoval *Slovenský denník*.

¹⁰² Tatra banka (Hornouhorská banka Tatra) mala napojenie na slovenské finančné inštitúty v USA, napr. P. V. Rovnianka (tu pozri poznámku č. 103) či Michala Bosáka (1869 – 1937).

¹⁰³ Peter Vítázoslav Rovnianek (1867 – 1933) – slovenský novinár, podnikateľ, zakladateľ Slovenského národného spolku a podporovateľ slovenských nacionalistických aktivít v Uhorsku. Do USA emigroval v roku 1887 a skoro sa vypracoval v žurnalistickej branži. Známy sa stal pre svoje podnikateľské aktivity v oblasti finančníctva, ktoré mu umožnili podporovať slovenské „národné hnutie“ v Uhorsku. Na prelome rokov 1910/1911 Rovniankovo finančné impérium skrachovalo. O svoje úspory prišli slovenskí emigranti a do problémov sa dostala aj s Rovniankom úzko spolupracujúca slovenská Tatra Banka v Uhorsku. Pozri PAUČO, *Slovenskí priekopníci v Amerike* a ROVNIANEK, *Zápisky zažíva pochovaného*.

¹⁰⁴ *Národné noviny* inzerovali služby francúzskej lodnej linky medzi mestami Havre, New Yorkom a „Kanadou“ (Companie Generale Transatlantique), *Slovenské ľudové noviny* a *Robotnícke noviny* zase uverejňovali inzerát Holland-Amerika Linie medzi Rotterdamom, New Yorkom a Kanadou a *Robotnícke noviny* poskytli priestor na reklamu spoločnosti Holland Amerika Line. Negatívnu reklamu paroplavebným spoločnostiam spôsobil škandál lodnej spoločnosti Canadian Pacific Line. V roku 1913 vyšlo najavo, že táto spoločnosť podplácala rakúskych a uhorských politikov, úrad-

ných *Slovenských novín*, ktoré vďaka dotáciám uhorskej vlády takúto inzerciu nepotrebovali. Nemali o ňu záujem vzhľadom na svoje antiemigračné postoje.

Legislatíva a politická prax Spojených štátov amerických

Druhý tematický okruh tejto štúdie – politické reálie USA – zahŕňa reprezentácie vnútropolitckej situácie (informácie o politických stranách, voľbách a navrhovaných alebo schválených zákonoch) a zahraničnopolitických aktivít (diplomatické vzťahy, jednania či konflikty s inými štátmi). V novembri 1912 hýbala politickým a občianskym životom voľba nového prezidenta. Kandidát Demokratickej strany W. Wilson porazil vo voľbách Williama H. Tafta, nominanta Republikánskej strany (prezidentom v rokoch 1909 – 1913) a Theodora Roosevelta ako bývalého kandidáta Progresívnej strany (prezidentom v rokoch 1901 – 1909). Wilson bol do úradu oficiálne vymenovaný 4. marca 1913 ako prvý demokratický kandidát od roku 1885, keď na prezidentské kreslo zasadol demokrat Grover Cleveland (do r. 1889). Vymenovanie nového amerického prezidenta nebolo pre slovenskú tlač dostatočne zaujímavou správou. Veľmi stručne o ňom informovali *Národné noviny* už 6. marca (dva dni po inaugurácii) a *Slovenský týždenník* až 21. marca. Okrem tejto informácie skúmaná tlač nevenovala americkej domácej politike takmer žiadnu pozornosť.¹⁰⁵ Výnimkou je kratší informačný článok z 29. marca, reflektujúci prijatie rezolučného návrhu senátu o predĺžení volebného obdobia amerických prezidentov zo štyroch na šesť rokov. Májové číslo *Robotníckych novín* v rubrike *Chýrnik* informovalo čitateľov o vymenovaní Williama B. Wilsona za ministra práce. Reakciou na schválenie daňového zákona z 3. októbra 1913, ktorý ukladal federálnu daň z príjmu (známy ako Šestnásť dodatok) bol kratší komentár *Slovenských ľudových novín* v rubrike *Chýrnik*. Tento príspevok kritizoval demokratickú vládu, konkrétne spomenutý zákon, a poukazoval na hromadné prepúšťanie továrenských pracovníkov z mesta Bridgeport v štáte Connecticut: „*Odkedy prezident Wilson podpísal novú tarifu, badať úpadok práce. [...] Keď bola republikánska vláda, bolo peňazí i zárobku dost.*“¹⁰⁶ Periodikum katolíckeho prúdu v slovenskej politike v tomto komentári zohľadňuje svoje ideové preferencie, ktoré mali blízko k tradičionalistickému a konzervatívnemu charakteru Republikánskej strany.

Ťažiskom vnútropolitckého spravodajstva *Slovenských ľudových novín* však bola

níkov a novinárov, aby podporovali emigráciu z krajiny. Pozri *Národné noviny*, 44, č. 123, 21. 10. 1913, s. 3 a č. 130, 6. 11. 1913, s. 3; *Slovenské noviny*, 28, č. 240, 18. 10. 1913, s. 3 a č. 244, 23. 10. 1913, s. 3.

¹⁰⁵ W. Wilson sa považuje za predstaviteľa tzv. progresivizmu, resp. pokrokárskeho hnutia. Hnutie sa objavilo na začiatku 20. storočia v USA a svoj program postavilo na princípoch sociálnej spravodlivosti, demokratizácie a výkonnosti/efektivity spoločnosti (teda princípy, ktoré sčasti vyzdvihovali aj autori slovenskej nacionalistickej tlače). Wilsonov inauguračný prejav sa niesol v progresivistickom duchu; slovenská tlač ho však nespomína a k osobe W. Wilsona nezaujíma v analyzovaných článkoch konkrétny postoj. K progresivizmu pozri TINDALL, George B. – SHI, David E. *Dějiny Spojených štátů amerických*. Praha : Nakladatelství Lidové Noviny 2002, s. 759 – 767 a 780 – 794.

¹⁰⁶ Správy z Ameriky. In *Slovenské ľudové noviny*, 4, č. 45, 17. 11. 1913, s. 5.

kritika sociálnej demokracie, objavujúca sa prevažne v publikovaných listoch slovenských emigrantov. Výpovedná hodnota týchto listov alebo ich úryvkov bola pochybná a obsahovala iba veľmi zovšeobecnenú kritiku socialistických myšlienok. Pisateľ listu z USA (J. P. G.) uvádza, ako sa stal priamym svedkom prezidentskej kampane Eugena Debbsa (1855 – 1926), kandidáta Americkej socialistickej strany (Socialist Party of America).¹⁰⁷ Formulácie autora sú pomerne vágne a o mieste kampane či iných detailoch sa čitateľ nemohol nič podstatné dozvedieť. Článok slúžil pravdepodobne ako súčasť protisocialistickej propagandy katolíckeho prúdu v slovenskej politike.¹⁰⁸ Kľúčové americké politické reformy z roku 1913 ako priama voľba senátorov verejnosťou namiesto štátnymi zákonodárnymi zbormi (reformu schválil Senát 9. mája 1913 ako Sedemnásť dodatok) a Zákon o federálnych rezervách (podpísaný prezidentom W. Wilsonom 23. decembra 1913) analyzované periodiká vôbec nespomenuli.

Zahraničnopolitické udalosti a diplomacia nepredstavovali z hľadiska výskytu a počtu informácií výraznejší medzník a sú porovnateľné s článkami reprezentujúcimi vnútornú politiku USA. Spojené štáty sa počas roku 1913 diplomaticky aj vojensky angažovali v konflikte známom ako druhá mexická revolúcia (1910 – 1917), ktorá vypukla proti diktatúre mexického prezidenta Porfiria Díazza (1815 – 1930). Najpočetnejšie spravodajstvo (štyri príspevky) vzhľadom na revolúciu v Mexiku priniesli *Národné noviny*. V prvom príspevku sa 27. februára (rubrika *Politický prehľad*) autor zaoberal angažovanosťou USA v konflikte a mobilizáciou a vyslovuje obavu z vojny s Mexikom. V rozsiahlejšom článku v tej istej rubrike s názvom *Mexiko, Spojené štáty i Japonsko* autor v súvislosti s americkou angažovanosťou v Mexiku naznačil veľmocenské ambície USA: „*Zdá sa, že celý kontinent padne pod protektorát Ameriky.*“¹⁰⁹ Záujem *Národných novín* o revolúcie bol determinovaný orientáciou tohto periodika na medzinárodné vzťahy.¹¹⁰ *Slovenské ľudové noviny* uverejnili tri stručné príspevky k priebehu revolúcie, *Slovenské noviny* vo svojich dvoch príspevkoch k revolúcii odkazovali na veľmocenské ambície USA.

Národné noviny vo svojom spravodajstve pomerne často reflektovali negativistické aspekty americkej zahraničnej politiky a USA ako svetovú mocnosť.¹¹¹ Diplomatickými vzťahmi rakúsko-uhorskej monarchie a USA sa najviac zaoberali *Slovenské noviny*, preferujúce krátke články neutrálneho charakteru (výmena na diplomatických

¹⁰⁷ Najväčší rozmach socialistických myšlienok v USA nastal od 90. rokov 19. a v prvej štvrtine 20. storočia. Sociálnodemokratický kandidát E. Debbs nikdy neuspel v amerických prezidentských voľbách. TINDALL – SHI, *Dějiny Spojených států*, s. 647–651.

¹⁰⁸ List z Ameriky. In *Slovenské ľudové noviny*, 4, č. 23, 6. 6. 1913, s. 3.

¹⁰⁹ Mexiko, Spojené štáty i Japonsko. In *Národné noviny*, 44, č. 103, 4. 9. 1913, s. 2.

¹¹⁰ *Národné noviny* venovali najviac pozornosti v roku 1913 vojenským udalostiam na Balkáne. Možnú zmenu v postavení Slovákov (v rámci Uhorska/Rakúsko-Uhorska) totiž videli v obrate zahraničnopolitickej situácie. Preto sledovali aj vojenské konflikty, ktoré interpretovali ako „boj [národov] za slobodu“. KOVÁČ, *Na začiatku. storočia*, s. 18.

¹¹¹ „*Politicky najmocnejším národom je ten, ktorý má najrozvinutejší priemysel.*“ (*Národné noviny*, 44, č. 119, 11. 10. 1913, s. 4); „*USA sa stávajú nenávideným štátom pre svoju politiku [...]*“ (*Národné noviny*, 44, č. 98, 23. 8. 1913, s. 4, ako zdroj je uvedený slovensko-americký časopis *Hlas*, ktorý vydával Ján Pankuch v Clevelande.)

postoch). Pisateľ článku *V Amerike a u nás*¹¹² v *Slovenskom týždenníku* podal správu o novom diplomatickom zastúpení Američanov na Balkáne v súvislosti s ukončením balkánskych vojen z rokov 1912 – 1913. Na tento post vymenovali USA českého emigranta Karla J. Vopičku.¹¹³ Slovenskí autori písali o zahraničnej politike USA s negatívnymi alebo neutrálnymi konotáciami, čo súviselo predovšetkým so zahraničnopolitickými ambíciami USA, ktoré sa po španielsko-americkéj vojne (1898) stali námornou veľmocou. Tak ako imperiálne európske mocnosti sa postupne aj Spojené štáty stávali skutočným globálnym hráčom v svetovej politike, hoci s celkom inou geografickou sférou záujmov ako európske veľmoci.¹¹⁴ Koncept amerického imperializmu (v súvislosti so zahraničnou politikou USA) je najvýraznejšie (implicitne) naznačený v *Národných novinách* v súvislosti s americkou angažovanosťou v Mexiku a v Strednej Amerike (Panama). *Slovenské noviny*, *Slovenské ľudové noviny* a *Robotnícke noviny* ostávajú v týchto otázkach indiferentné. Naproti tomu nevenuje *Slovenský týždenník* zahraničnopolitickej sfére záujmov USA žiadny priestor a v zahraničnej politike sa obmedzuje len na krátke príspevky k diplomatickým otázkam.

Kultúrne hodnoty a prax

Štvrtým a posledným tematickým okruhom je kultúra. Používanie tohto mnoho významového a neurčitého pojmu chcem pre potreby tejto práce obmedziť na chápanie „kultúry“ podľa slovníkových definícií ako súboru duchovných a materiálnych hodnôt utvorených spoločnosťou v konkrétnom období, ako súboru znakov, ktoré charakterizujú určitú skupinu ľudí. Tento termín ľudia obyčajne používajú vtedy, ak hovoria o svojej spoločnosti a spôsobe života.¹¹⁵ Zdôrazňujem, že výber a štruktúracia námetov v rámci tohto okruhu najvýraznejšie podlieha môjmu vlastnému výberu, ktorý vyplýva jednak z kvantity materiálu, jednak zo subjektívneho presvedčenia o zaujímavosti či atypickosti daných tém (v komparácii Ameriky s Uhorskom). Toto na prvý pohľad vágne zdôvodnenie selekcie chcem vyvážiť tvrdením, že počet tém, ktoré by do nasledujúcej state podľa tejto zoširoka formulovanej definície kultúry patrili, by bol enormný a pre čitateľa obsahovo nesúrodý a príliš chaotický. Ako ukážem v závere, tento výber vzhľadom na stanovenie určujúcich konceptov „Nového sveta“ (podľa V. Depkata) neznižuje hodnotu predkladaného výskumu.

¹¹² *V Amerike a u nás*. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 45, 7. 11. 1913, s. 5.

¹¹³ Karel J. Vopička (1857 – 1935) zastával vyslanecký úrad pre Rumunsko, Srbsko a Bulharsko v rokoch 1913 – 1920. Narodil sa v Čechách, v Chicagu v USA sa usadil v roku 1880. Vydal knihu spomienok „*Secrets of the Balkans*“. Pozri ČAPEK, Tomáš. *Naše Amerika* : Praha 1926, s. 249.

¹¹⁴ Po americko-španielskej vojne (1898) sa USA veľmi angažovali v karibskej oblasti, čo sa prejavilo aj na stavbe Panamského prieplavu. TINDALL – SHI, *Dějiny Spojených států*, s. 752. Do sféry vplyvu USA patrili okrem oblasti Strednej Ameriky aj Filipíny v juhovýchodnej Ázii.

¹¹⁵ BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. Brno : Centrum pro studium demokracie 2006, s. 190, cit. podľa Baumann, Gerard. *Contesting Culture. Discourses of Identity in Multi-ethnic London*. London – New York – Cambridge : Cambridge Univ. Press 2006, s. 4, 34.

V prípade tematického okruhu *kultúra* som sa najskôr zameril na reflexiu konfesionality, vzťahu cirkvi a štátu, viery a náboženstva všeobecne. Každé periodikum upriamilo svoju pozornosť na iné aspekty tejto problematiky, ktoré vyplývali z ich špecifického zamerania a miery kritickosti ku konfesionalite. Najkritickejšími v tomto ohľade boli *Robotnícke noviny*. V ich expresívnej rétorike sa objavuje kategória „sklerikalizovaný ľud“ takmer vždy v súvislosti so zaostalosťou slovenských vysťahovalcov v USA a Kanade, a to konkrétne s alkoholizmom, nevzdelanosťou a s odmietaním príležitostí na vzdelanie. Podľa uverejneného listu neznámeho autora bol v centre pozornosti vysťahovaleckej komunity iba „*kostol a poplatky cirkevné*“.¹¹⁶ Najviac cirkevnej problematiky prinášali *Slovenské ľudové noviny*, čo je zrejme aj z ich programového zamerania. Vo všeobecnosti informovali o cirkevných aktivitách slovenskej komunity v USA a sústredovali sa na reflexiu katolíckych kongresov a slávností či kritiku „bezbožnosti“ ako dôsledku náboženského liberalizmu, vysokých pracovných nárokov v priemysle (práca v nedeľu) a alkoholizmu. Nevyhýbali sa ani antisemitizmu. Nový moment do diskusie priniesol časopis *Prúdy* v článku Josefa Úlehlu *O pokrokové práci medzi lidem*.¹¹⁷ Úlehla sa nezaoberal náboženstvom ani Spojenými štátmi per se, ale zdôrazňoval výhody sekularizmu na príklade USA: „*Amerika nemá státného náboženství. V ústavní říši není státní náboženství možné, měnilo by se podle toho, jako by se měnila většina ústředního sněmu. [...] státní náboženství uvrhne člověka v nejsneitelnější porobu duševní.*“¹¹⁸

Reprezentácie technologického progresu, mechanizácie a pokroku vo vede a priemysle predstavujú ďalší významný pododdiel v analyzovaných článkoch. Vyspelosť americkej hmotnej kultúry sa vďaka voľnej obchodnej súťaži, liberalizmu a individualizmu prejavila napríklad v patentovej kultúre (najmarkantnejšie od 40. rokov 19. storočia¹¹⁹). Výstavba Panamského prieplavu a dokončenie Grand Central Terminal v New Yorku (od r. 1913 najväčší železničný terminál na svete), mississippskej priehrady v štáte Iowa (dovtedy najväčšia vodná elektráreň) a zavedenie pásovej výroby automobilov vo Ford Motor Company potvrdzovali technologický pokrok a takmer „neobmedzené“ možnosti amerických inžinierov. Analyzovaná tlač tieto aspekty americkej kultúry zdôrazňovala termínmi „*najväčší*“ alebo „*prvý na svete*“. Vedecko-technickými pokrokmi sa *Slovenské noviny* zaoberali v krátkych príspevkoch, venovaných najmä letectvu a staviteľstvu (Panamský prieplav). *Slovenské noviny* vychádzali až 6-krát do týždňa, a preto uverejňovali aj najvyšší počet článkov.

Informácie o špecifických amerických kultúrnych zvláštnostiach publikoval *Slovenský týždenník* v rubrikách *Po americky* a *Správy*, v ktorých sa miešali veľmi heterogénne tematiky. Ťažko v nich nájsť nejakú súvislosť, autori si pravdepodobne vybrali témy podľa osobných preferencií a faktoru „senzačnosti“ a zaujímavosti. Podobný

¹¹⁶ Dopisy. Cleveland. In *Robotnícke noviny*, 10, č. 35, 28. 8. 1913, s. 5.

¹¹⁷ Josef Úlehla (1852 – 1933) – moravský pedagóg, vo svojej dobe vyzdvihoval progresívne metódy školskej výučby, ovplyvnené anglickým filozofom Spencerom Herbertom a ruským spisovateľom L. N. Tolstým.

¹¹⁸ O pokrokové práci medzi lidem. In *Prúdy*, 4, 1913, 8, s. 312.

¹¹⁹ TINDALL – SHI, *Dějiny Spojených států*, s. 356.

charakter vykazovala rubrika *Chýrnik v Národných, Robotníckych a Slovenských ľudových novinách*.

Špecifickú oblasť záujmu slovenských redaktorov predstavovali osobné aspekty života amerických podnikateľských a finančných elit. Autori článkov, spolupodielajúci sa na kreovaní kategórie „amerického miliónára“, sa sústredili na také mená ako Morgan, Rockefeller, Carnegie, Morris a Astor. Napriek sociálnej kritike amerických pomerov v analyzovaných periodikách (okrem *Prúdov*) nevyznievali mená týchto osobností a priori negatívne.¹²⁰ V kontexte kultúrnej špecifickosti USA (v porovnaní s Európou, resp. s Uhorskom) predstavoval fenomén amerického self-made-mana jeden z typických aspektov reprezentácie USA, zdôrazňujúcich kapitalizmus, pragmatizmus a utilitarizmus ako charakteristické znaky americkej spoločnosti.

G. Habermann v už analyzovanom príspevku *Robotníckych novín Pittsburg*¹²¹ ponúkol čitateľom plastický pohľad na realie americkej kultúry. Okrem kritiky pracovného času (10 – 12 hodín denne) a miezd pracovníkov v priemysle (priemerná mzda dva doláre na deň) sa zameriava na úrazovosť a nevyžiteľnosť finančnej náhrady za nehody v zamestnaní a na ceny základných potravín v USA. Mesto Pittsburgh reprezentoval prostredníctvom metafory dualizmu americkej spoločnosti diferencovanej na bohatú elitu a pracujúcich: „*Bohaté priemyslové mesto [...] Nádherné budovy úřední a bankovní, university, čítárny a musea dotovaná Carniegem, tvoří divný, nesrovnatelný a nepochopitelný kontrast americké kultury. Týž Carnegie, Frick, Heinze a jiní miliónáři a miliardáři, kteří necitelně mrzačí bez jakékoliv náhrady a slitování se nad svými oběťmi [...], tito oceloví a železářští králové staví zde nádherná musea a čítárny, o jakých Evropa nemá zdání ani potuchy.*“¹²²

Menší priestor v analyzovanej tlači dostala otázka postavenia žien v americkej spoločnosti. Niekoľko menších a kvalitatívne chudobnejších príspevkov venuje slovenská tlač hnutiu sufražetiek a privilegovanému postaveniu žien v spoločnosti. Zvláštny záujem venovala tlač fenoménu zločinnosti/kriminality a americkému súdnictvu – články si však aj tu zachovávajú názorovú neutralitu a neposkytujú hlbšiu analýzu ani obsahovú hutnosť, potrebnú na bližšie spracovanie v tejto práci.

Ako som už naznačil, výber článkov a tém nereflektuje celý rozsah výskumu a mnohé články som vzhľadom na ich počet, rozsah a obsah označil ako málo relevantné pre potreby tejto práce.¹²³

¹²⁰ *Slovenský týždenník* publikoval správu o adopcii tristo detí filantropom Charlesom Pageom a o jeho testamente pre detský domov. Ch. Page založil domov a nadáciu pre siroty a vdovy Sand Springs Home v Oklahome. (Otec tristo detí. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 33, 15. 8. 1913, s. 6.); *Národné noviny* uverejnili v apríli krátky životopis Johna P. Morgana v súvislosti s jeho úmrtím v Ríme. Článok sa zameriava na kultúrne aspekty Morganovho života, predovšetkým na zbieranie umeleckých predmetov a ich transport z Európy do USA (J. P. Morgan zomrel v Ríme. In *Národné noviny*, 44, č. 38, 3. 4. 1913, s. 3).

¹²¹ Pittsburgh. In *Robotníckych novín*, 10, č. 41, 9. 10. 1913, s. 3.

¹²² Tamže.

¹²³ Témy, zobrazované práve v roku 1913, sporadicky alebo vôbec (avšak reflektované v iných ročníkoch analyzovanej tlače): gender a rodinné vzťahy, umenie a umelecká tvorba, vzdelanie a školský systém, židia a antisemitizmus, resp. iné etniká alebo náboženské skupiny.

Zdroje informácií: transnacionálny komunikačný systém

V záverečnej časti tejto štúdie si kladiem otázku vzniku obrazov a na nich postavených reprezentácií, a to konkrétne otázku pôvodu, dostupnosti a selekcie informácií v tlači. Podľa Jürgena Wilkeho môžeme rozlišovať dva spôsoby vzniku obrazov. Tou prvou je takzvaná prvotná skúsenosť, vznikajúca priamym pozorovaním okolia a bezprostredným zážitkom. Druhou je sekundárna (sprostredkovaná) skúsenosť, vznikajúca na základe pozorovaní a skúseností druhých ľudí, teda predovšetkým masmédií.¹²⁴ Niektorí autori komunikačných štúdií používajú rozvinutejšiu klasifikáciu pôvodu obrazov, resp. zdrojov žurnalistických informácií, ktoré delia na *vlastné* (produkty vlastnej žurnalistovej skúsenosti, účasťou na tlačových stretnutiach alebo získané investigatívnou činnosťou), *sprostredkované* (získané od verejnosti, dopisovateľov, spolupracovníkov a spravodajcov) a na *tlačové agentúry*.¹²⁵ V mojom prípade som sa zamerlal na druhý spomenutý zdroj informácií, obsahujúci agendu získavania poznatkov o „Novom svete“, pre ktorý sa používa termín transnacionálny systém komunikácie.¹²⁶ Vyhľadať konkrétne zdroje jednotlivých reprezentácií je v kontexte publikovaných článkov šiestich periodík pre nedostatok uvedených zdrojov článkov (alebo autorov príspevkov či uverejnených listov) prakticky nemožné. Preto sa zameriam na všeobecnejší rámec fungovania informačného systému (nielen na skúmaný rok 1913), v rámci ktorého analyzovaná tlač svoje reprezentácie produkovala.

Dominantným (a najdostupnejším) zdrojom informácií po slovensky písanej tlači bola iná tlač – najčastejšie tlač maďarská (*Budapesti Hírlap*, *Pesti Hírlap*, *Budapester Tagblatt* - po nemecky, *Budapesti Tudósító*)¹²⁷, rakúska/nemecká (*Extrablatt*)¹²⁸, česká (*Národní listy* [Praha], *Zemědělské listy* [Praha], *Dělnické listy* [USA])¹²⁹, ruská (*Novoe*

¹²⁴ WILKE, Jürgen. Imagebildung durch Massenmedien. In WILKE, Jürgen. *Massenmedien und Journalismus in Geschichte und Gegenwart*. Bremen : Ed Lumière 2009; s. 295 – 296.

¹²⁵ Týmto spôsobom štruktúruje zdroje žurnalistických informácií napríklad MENCL, *Zdroje žurnalistických informácií*.

¹²⁶ MORAWSKA, *A Sociology of Immigration*, s. 33.

¹²⁷ Túto tlač uvádzali ako zdroje analyzované periodiká v roku 1913. Mój výskum z obdobia rokov 1880 – 1905 ukázal čerpanie informácií z mnohých ďalších periodík v Rakúsko-Uhorsku a mimo neho. Dôležitú úlohu tu zohrávala aj juhoslovenská tlač, čo bolo výsledkom vzájomnej kultúrnej spolupráce Slovanov v monarchii (ale aj mimo nej) v duchu tzv. slovenskej vzájomnosti. Navyše, spolupráca slovenských novinárov dostávala od roku 1898 (keď sa konal prvý zjazd slovenských žurnalistov v Prahe) oficiálny charakter. Tradícia zjazdov slovenských žurnalistov prehlbovala jednak spoluprácu žurnalistov najmä v rámci monarchie, jednak kultúrnu spoluprácu rakúskych Slovanov. Pozri VĚNTUS, Aleš. *Zjazdy slovenských žurnalistov*. K požiadavkám zjazdov patrila predovšetkým demokratizácia pomerov rakúsko-uhorskej žurnalistiky, spolupráca slovenských novinárov, zriadenie spoločnej organizácie a lepšia výmena informácií. Tamže, s. 37 a 45.

¹²⁸ Skúmané periodiká neuvádzajú konkrétne zdroje v nemčine písaných periodík; o nich sa dozvieme len z vágnych náznakov typu „z *Viedne píše*“, „z *Berlína oznamujú*“ (*Slovenské noviny*, *Národné noviny*).

¹²⁹ Analyzované články neuvádzajú konkrétne zdroje z českých a moravských časopisov, avšak vieme o prepojení a podpore *Prúdom* a *Slovenského týždenníka* s Československou jednotou v Prahe a o podpore *Robotníckych novin* Československou sociálnodemokratickou stranou robotníckou. Pozri RUTTKAY, *Dějiny*, s. 206 – 208.

Vremya) alebo britská (*Daily Express*) a po slovensky písaná americká tlač (*Jednota* [Cleveland], *Národné noviny* [Pittsburg], *Hlas* [Cleveland], *Bratstvo*). Provládne *Slovenské noviny* využívali viac maďarskej tlače, resp. informácie z rakúsko-uhorského konzulátu v USA. Vymenované periodiká predstavujú podstatný zdroj informácií týkajúcich sa migračných procesov, činností agentov a zadržaných vystaľovalcov v priestore Uhorska.¹³⁰ Dôležitým prameňom aktuálnych, ale aj retrospektívnych poznatkov o „Novom svete“ v zámoří bola slovenská komunita (prevažne) v USA. Už začiatkom 80. rokov 19. storočia dochádzalo najmä prostredníctvom korešpondencie (a zasielania tlače) k výmene informácií o vystaľovalcoch, o kultúrnych aktivitách slovenskej kultúrnej elity v USA alebo o amerických reáliách. Prvá slovenská tlač v USA *Bulletin* (od roku 1885) slúžila ako informačná brožúra pre pristáľovalcov. Spisovnú slovenčinu začali používať *Americko-slovenské noviny*, ktoré vydával P. V. Rovnianek v Pittsburgu od roku 1888 (tieto noviny vychádzali od r. 1886 pôvodne vo východoslovenskom nárečí). Vydávanie novín a časopisov v USA sa realizovalo v prvom rade z potreby informovanosti a organizácie v rámci utvárajúcej sa komunity v novom americkom prostredí. V druhom rade vychádzalo z potreby kontaktu so „starou vlasťou“ v Uhorsku – či už z osobných (rodinných) pohnútok, alebo z „národnej“ iniciatívy (charakteristickej pre väčšinu kultúrnych pracovníkov v Amerike, pochádzajúcich zo slovenských žúp a stotožňujúcich sa s ideou „samostatného slovenského národa“). Táto skupina nacionálne naladených kultúrnych a podnikateľských elit si určila za cieľ morálne a finančne podporovať slovenské „národné hnutie“ v Uhorsku:¹³¹ „*People in Slovakia read awfully little. When someone dares to publish a Slovak newspaper in Slovakia, he will end up as a beggar. [...] We have thus decided that as we can we shall support the publication of periodicals in Slovakia. It is true that we should support the Slovak newspapers in America but, take my word for it, the Slovaks will not rule in America, here we will be drowned in the American sea like a raindrop in the ocean, we will merge, today or tomorrow, with the Americans. Thus, if we want to do for Slovak nation, we must primarily support Slovak newspapers in Slovakia.*“¹³² Vedľajším produktom (a zároveň aj iniciátorom) tejto záštity sa stal už spomenutý recipročný informačný systém, budovaný na vzájomných písomných alebo osobných kontaktoch amerických a uhorských Slovákov.¹³³ Jeho súčasťou bolo zasielanie slovensko-ame-

¹³⁰ Problematike získavania informácií z tlače venujem menej priestoru, čo vyplýva predovšetkým z nedostatočného uvádzania zdrojov v analyzovaných periodikách. Tvrdím, že autori článkov jednoducho používali zdroje, ktoré boli dostupné. Ich selekcia podliehala ideovým preferenciám toho-ktorého periodika a osobnému vkusu každého autora.

¹³¹ Ku konkrétnym prípadom pozri evidované dokumenty BIELIK, *Slovenské vystaľovalectvo*, PETRUS, Pavol (ed.). *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského (I., II, III.)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied (I. diel) 1967, (II. diel) 1972 a (III) 1978.

¹³² Úryvok (v pôvodnom znení v angl. jazyku) pochádza z tlačového orgánu Prvej katolíckej slovenskej jednoty „*Jednota*“ v USA, bez uvedenia roku publikovania, čísla, názvu článku či mena autora. Publikované In HARZIG, Christiane – HOERDER, Dirk (Ed). *The Press of Labor Migrants in Europe and North America 1880s to 1930s*. Bremen : Universität Bremen, Druckschriftenlager 1985, s. 511.

¹³³ Pozri BIELIK, *Vzťahy a kontakty*, s. 120 – 130. Písomný kontakt „amerických Slovákov“ so slovenskými nacionalistickými elitami v Uhorsku bol už od polovice 80. rokov 19. storočia pomerne

rickej tlače, kalendárov a iných tlačív do Uhorska, slovenskej tlače do Ameriky a výmena korešpondencie. Slovensko-americká komunita organizovala tzv. súbegy, teda literárne a umelecké súťaže pre slovenských študentov, vypisovala štipendiá a finančne subvencovala slovenské politické aktivity a jednotlivcov stíhaných za „národnostné“ delikty v Uhorsku.¹³⁴ Z analyzovaných článkov 6 slovenských periodík nemožno ani v tomto ohľade určiť jasný pôvod správy. Americko-slovenská tlač je zdrojom poznania v prípade uverejnených článkov, reflektujúcich pôsobenie slovenskej komunity v USA. Pri politických, hospodárskych a kultúrnych reprezentáciách Spojených štátov (okrem slovenskej komunity) slúžila ako prameň inojazyčná tlač z Európy, ako aj slovenská tlač z Ameriky.¹³⁵ Import slovensko-americkej tlače z USA redukovala uhorská vláda so zámerom obmedziť (alebo skôr úplne paralyzovať) dovoz tejto liberálnej a výrazne nacionalistickej tlače do Uhorska (najčastejšie vyhlásením embarga na poštovú dopravu a kolportáž tejto tlače).¹³⁶ Napríklad v rokoch 1889 – 1913 zaká-

intenzívny, ale nie konštantný (v súvislosti s rozvojom slovenskej tlače a sociálnych a kultúrnych spolkov v USA). Odvíjal sa predovšetkým od konkrétnych osobných kontaktov a záujmov tých-ktorých osôb a od aktuálnych pomerov slovenského nacionalistického hnutia v kontexte uhorskej politiky. K. Čulen príkladom uvádza P. V. Rovnianka, ktorý si vybudoval okruh okolo 50 slovenských dopisovateľov z Uhorska, prispievajúcich aj do *Amerikánsko-slovenských novín* (novinár a politik P. Blaho, básnik P. O. Hviezdoslav, katolícky kňaz a literát F. R. Osvald). Rovnianek posielal *Americko-Slovenské noviny* okrem Uhorska aj emigrantom do Nemecka, Brazílie, Kanady a na Nový Zéland. Pozri: DUCHKOWITSCH, *Dejiny*, s. 241; ČULEN, Konštantín. J. *Slovenský: životopis zakladateľa prvých Slovenských novín v Amerike*. Winnipeg : Kanadský Slovák 1954, s. 126. Vo väčšine literatúry sa za dominantný účel kontaktov uvádza „národný záujem“. Okrem neho však často išlo o private zábery jednotlivcov sledujúcich vlastné, zvyčajne podnikateľské zábery (napr. P. V. Rovnianek a slovenský bankár pôsobiaci v USA M. Bosák). Ku kontaktom amerických a uhorských Slovákov pozri BIELIK, *Vzťahy a kontakty*, s. 120 – 130 a JAKEŠOVÁ, Elena. Konflikt a spolupráca: Americkí Slováci a slovenský národný život na prelome 19. a 20. storočia. In PODRIMAVSKÝ, Milan – KOVÁČ, Dušan (eds.). *Slovensko na začiatku 20. storočia. Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby*. Bratislava : Historický ústav SAV. Polygrafia 1999, s. 80 – 86.

¹³⁴ Len v r. 1907 usporiadali Slováci v USA 20 indignačných protestných zhromaždení proti praktikám uhorského súdneho systému, konkrétne uhorských/maďarských nacionalistických elít voči slovenskej žurnalistike a slovenským politickým a kultúrnym predstaviteľom v Uhorsku. Jednotlivci aj inštitúcie v USA finančne podporovali rodiny väznených Slovákov a konkrétne v roku 1907/1908 iniciovala slovensko-americká komunita (M. Bosák, Š. Furdek, P. V. Rovnianek, resp. Slovenská liga [celokrajanský spolok založený v roku 1907 v Clevelande]) niekoľko zbierok pozostalým po strelbe uhorského žandárstva do neozbrojených obyvateľov obce Černová. PAUČO, *Slovenskí priekopníci*, s. 39, 100 – 102, 328 – 329. V novembri 1905 bol v Pittsburgu založený Ústredný slovenský národný výbor ako oficiálna záštita Slovákov v Uhorsku v boji za všeobecné volebné právo a finančná podpora slovenskej politiky v Uhorsku. BIELIK, *Vzťahy a kontakty*, s. 124.

¹³⁵ Slovenské periodiká však boli aj informátorom navzájom – pozri napríklad *Slovenský týždenník* alebo *Prúdy*, v ktorých jedna celá rubrika informuje o posledných aktualitách niektorých slovenských periodík.

¹³⁶ *Slovenské ľudové noviny* načrtli spôsob, akým možno obchádzať reštrikcie uhorských úradov: „[...] musíme vystaviť most medzi nami a medzi Amerikou. My sa musíme o nich viac dozvedieť. Oni málo hovoria o tom živote, či prídu a ešte menej píšú. A najnovšie stihla nás nová krutá krivda. Z čiastky tam, z čiastky tu zachytávajú sa húfy súkromných listov a nebývajú doručené. Ďalej zabráňujú sem poslať a doručiť všakovaké americké noviny. [...] Nesmú prísť noviny. Zadržujú sa listy. Nie sú isté ani peňažité zásielky [...] My sme ustálili nasledovné: Mimoriadnou cestou si zaobstaráme americké

zalo uhorské ministerstvo vnútra dovoz viac ako 40 slovenských periodík z USA.¹³⁷ Slovenskí novinári preto budovali alternatívne trasy importu, vedúce buď cez mestá v rakúskych krajinách, alebo v európskych mestách, kde operovali osoby naklonené slovenskému nacionalistickému programu.¹³⁸

Nejasnosti ohľadne autorstva a pôvodu informácie sa vyskytujú aj okolo publikovanej korešpondencie z USA a Kanady. Autorstvo je doložené len v minimálnom počte prípadov. Otázny je aj spôsob, či k jednotlivým príspevkom pristupovať ako k primárnym, alebo sekundárnym zdrojom. Autori publikovaných listov mohli byť priamymi účastníkmi reality, ktorú reflektovali, ale takisto mohli len reprodukovať zážitok druhých, o ktorom sa dozvedeli od inej osoby alebo z tlače.

Tlačové agentúry sú v kontexte komunikačných štúdií rešpektované ako zdroj neutrálnych informácií. Predložený výskum 6 periodík v roku 1913 využitie tlačových agentúr ako systematického a priameho zdroja informácií nepotvrdil. Jednak ani jeden príspevok tlačové agentúry nespomínal, jednak na to slovenská tlač nemala finančné prostriedky. Na zjazdoch slovanských žurnalistov (1899 – 1912) sa viackrát nastolila myšlienka založenia slovanskej informačnej kancelárie, ktorá mala zabezpečiť prepojenie s európskymi a svetovými agentúrami¹³⁹ (a zároveň prepojenie partikulárnych „národných žurnalizmov“). Uhorské¹⁴⁰ a európske tlačové agentúry ako nemecká Wolff, britská Reuters, francúzska Havas alebo americká Associated Press boli

*noviny a budeme našim stále správy podávať o živote našich bratov za morom. Otvoríme stĺpec našich novín pre odkazy nášho obecnstva do Ameriky na spôsob odkazov redakcie. Kto nevie, kto je jeho milý alebo nie je istý, či list obdržal alebo zabudol na dom, tomu podľa listu napíšeme odkaz. Našich novín ide asi tisíc do Ameriky [...] Podobne prijímeme aj odkazy američanov pre naše kraje. [...] Prosíme amerických bratov, aby ich ešte viacerí odoberali. Prosíme ich, aby ich svojim tu doma predplatili.“ JURIGA, Ferdiš. Amerika. In *Slovenské ľudové noviny*, 4, č. 17, 25. 4. 1913, s. 1 – 2.*

¹³⁷ GLETTLER, Monika. The Hungarian government position on Slovak emigration, 1885–1914. In PUSKÁS, *Overseas Migration*, s. 115.

¹³⁸ Konštantín Čulen uvádza, ako sa tieto formy spolupráce iniciovali (úryvok listu napísaného pod vedením katolíckeho kňaza Ferdiša Jurigu dňa 6. decembra 1906, adresovaný „americkým Slovákom“, pravdepodobne Š. Furdekovi): „*Pre špiónstvo a nespôľahlivosť niektorých poštových úradov uhorských za sprostredkovateľa medzi nami a vami je ustálený Rupert Rehák, Mariazell, Rakúsko. On sprostredkuje všetky dopisy na nás, taktiež i zásielky. O každom ale dopise prosíme bezprostredne a opatrne upovedomiť aj tajomníka Jozefa Nováka v Skalici.*“ Pozri: ČULEN, Konštantín. *Dejiny Slovákov v Amerike. Sväzok 2*. Bratislava : Nakladateľstvo Slovenskej Ligy v Bratislave 1942, s. 102. Európskym centrom pašovania slovensko-americkéj tlače bol Paríž a nemecké prístavné mesto Brémy (s organizátorom paroplavebný „agent Stoczky“). Pozri: FABIAN, Juraj. Od Klebelsbergovho memoranda k „americkéj akcii“. Stanoviská uhorských vlád k slovenskému vystáňovalectvu na prelome storočí. In *Slováci v zahraničí*, 14, 1988, s. 140 – 141; BIELIK, František – SIRÁCKY, Ján – BALÁŽ, Claude. Krajanské kalendáre v rokoch 1880–1975 ako prameň k poznaniu dejín zahraničných Slovákov. In *Slováci v zahraničí*, 13, 1987, s. 9. Aj uhorská vláda sledovala slovensko-americkú tlač, ktorú si predplatila, a cez Švajčiarsko si ju dala doručovať do Budapešti (F. Bielik uvádza len *Amerikánsko-slovenské noviny*, pozri BIELIK, *Vzťahy a kontakty*, s. 125).

¹³⁹ *Táto iniciatíva stroskotala na nedostatku finančných prostriedkov.* VĚNTUS, *Zjazdy*, s. 52.

¹⁴⁰ Prvý uhorský samostatný orgán tlačovej služby – Telegraficko-korešpondenčná kancelária – začal prevádzku v roku 1880. Prvá polooficiálna tlačová agentúra MTI vznikla v roku 1882. Udržovala kontakty s tlačovými agentúrami Reuter, Havas, Wolff, Stefani a Korbureau. Pozri CARDOWNIE, *News Agency Journalism*, nestr.

v súkromných rukách a za ich produkty, teda informácie, sa platilo ako za akúkoľvek inú komoditu.¹⁴¹ Autori mediálnych štúdií Brake a kol. rozlišujú tlač 19. storočia¹⁴² na metropolitnú (centrum) a provinciálnu (periféria).¹⁴³ Základný rozdiel je v používaní zdrojov a vo finančných možnostiach. Regionálna tlač (ku ktorej radím aj šesť analyzovaných slovenských periodík) nebola schopná zaplatiť množstvo profesionálnych dopisovateľov a spravodajcov a financovať produkty tlačových agentúr; ich spravodajstvo sa považuje za tzv. odvar kumulovaný z metropolitných, teda „dôležitejších“ (exponovanejších) novín a časopisov.¹⁴⁴ Otázkou zostáva, do akej miery autori článkov zohľadňovali znalosť americkej ústavy, zákonov a kľúčových diel o Spojených štátoch (napr. A. de Tocqueville: *De la démocratie en Amérique* [1835], J. A. Hobson: *Imperialism: A Study* [1902], a v slovenskom prostredí najmä dielo A. Šusteka) a či ich vôbec poznali. Zodpovedanie tohto problému však vyžaduje širší časový záber výskumu.

Zhrnutie

Analyzovaná tlač sa v rámci tzv. Amerika-diskurzu sústreďuje na Spojené štáty americké. Rozdelenie reprezentácií na tri základné okruhy má svoje opodstatnenie, súvisiace s nutnosťou vymedzenia tém na lepšiu orientáciu v texte. Ako som ukázal vyššie, dominantným prvkom vo všetkých analyzovaných periodikách okrem liberálnych *Prúdov* boli reprezentácie migračných pohybov z Uhorska, imigračnej politiky USA a príčin hornouhorskeho vysťahovalectva do zámoria.¹⁴⁵ V slovenskej tlači prevláda v roku 1913 pomerne silný antiemigračný diskurz, vyplývajúci jednak z vnímania emigrácie Slovákov ako oslabovania „slovenského elementu“ v multietnickom Uhorsku (v prípade slovenskej nacionalistickej tlače), jednak z obavy pred „protiuhorskými aktivitami“ slovenskej komunity v USA¹⁴⁶ a pokrokovými tendenciami, ktoré vykazovali niektorí z reemigrantov po návrate zo zámoria (najvýraznejšie v provládnych *Slovenských novinách*; v socialistických *Robotníckych novinách* bol negativizmus diskurzu ovplyvnený tematickým zameraním na sociálne otázky, robotníctvo a „antikapitalizmus“). Tento diskurz našiel vyjadrenie najmä v príspevkoch zaoberajúcich sa imigračnou legislatívou USA, ktoré naznačovali zhoršenie podmienok pre potenci-

¹⁴¹ Provládne *Slovenské noviny* v dôsledku podpory uhorskou vládou boli ako jediné schopné obchodovať s tlačovými agentúrami. Proti tomuto tvrdeniu staviam ich regionálny charakter a nízky náklad.

¹⁴² Tvrdenie platí aj o začiatku 20. storočia, keďže sa tlačová agenda v hornouhorskom prostredí nemohla do r. 1914/1918 radikálne transformovať.

¹⁴³ BRAKE – BELL – FINKELSTEIN, *Nineteenth-Century Media*, s. 6.

¹⁴⁴ BRAKE – DEMOOR, *Dictionary*, s. 452.

¹⁴⁵ Časopis *Prúdy* sa na skúmanom diskurze podieľal najmenej, čo vyplývalo jednak z nízkej periodicity – vychádzali 10-krát do mesiaca – a jednak zo zamerania na domácu politiku.

¹⁴⁶ Išlo o finančnú podporu, ktorú poskytovala slovenská komunita v USA Slovenskej národnej strane v Uhorsku, zasielanie liberálnejšej a demokratickej slovensko-americkéj tlače do Uhorska, informovanie americkej verejnosti o „národnom útlaku“ v Uhorsku, angažovanie sa slovenských kňazov v Amerike v prospech „slovenského národného hnutia“ a pod. BIELIK, *Vzťahy a kontakty*, s. 120 – 130.

álnych imigrantov v blízkej budúcnosti. Príčiny emigračných pohybov z Uhorska vidí slovenská tlač v negatívnej hospodárskej situácii a ekonomickej zaostalosti Uhorska („úpadok remesla“)¹⁴⁷, v snahe vyhnúť sa vojenskej službe a v legálnej a nelegálnej činnosti vyst'ahovaleckých agentov. K príčinám vyst'ahovalectva, konkrétne v roku 1913, patria lokálne povodne, snaha vyhnúť sa narukovaniu pre nebezpečenstvo zapojenia sa rakúsko-uhorskej monarchie do balkánskej vojny¹⁴⁸ a obmedzenie uhorského exportu na Balkán v dôsledku druhej balkánskej vojny, čo malo za následok úbytok pracovných príležitostí.¹⁴⁹ Reflexiu problematiky slovenskej komunity v USA ovplyvňovalo ideové zameranie jednotlivých periodík a konkrétne postoje reprezentantov slovenskej tlače k frakciám slovenskej komunity v USA (čo dobre vidieť na reprezentácii slovenských katolíkov v USA v *Robotníckych novinách* alebo, naopak, v reprezentáciách slovenskej sociálnej demokracie v USA optikou katolíckych *Slovenských ľudových novín*).

Reflexia amerických politických reálií (okrem imigračnej politiky) sa v skúmanej tlači koncentruje na vymenovanie nového amerického prezidenta W. Wilsona do funkcie (viditeľný záujem o špecifickosť politického systému v USA v porovnaní s Európou), v zahraničnej politike prevláda diskurz o zaangažovanosti USA do priebehu mexickej revolúcie, pričom najmä *Národné noviny* a *Slovenské noviny* naznačujú obavy z veľmocenských aspirácií a geograficko-politickej rozpínavosti USA (objavuje sa tu negativizmus a koncept imperializmu). Mozaiku obrazu dopĺňajú krátke príspevky o aktuálnych zmenách na diplomatických a štátnických postoch, reflektované predovšetkým v rubrike *Chýrnik/Chýry*, obsahujúce krátke správy a aktuality bez subjektívneho autorského komentára. Politické akty závažného charakteru, Sedemnásť dodatok a Zákon o federálnych rezervách sa v analyzovanej tlači neobjavili.

V tematickom okruhu „kultúra“ som sa najskôr sústredil na vnímanie profesijnálnej otázky v USA, ktorej reflexia opäť podliehala subjektívnym preferenciám jednotlivých zástupcov skúmanej tlače. Iba liberálny časopis *Prúdy* poskytol čitateľom jedinú obsiahlejšiu (hoci nie obsahovo hutnú) štúdiu o amerických ústavných princípoch a sekularizme, s ktorými sa autori *Prúdov* ideovo stotožňovali. Prezentácie technologického progresu vychádzali na jednej strane z obdivu k priemyselnej produktivite a moderným americkým technológiám, na strane druhej boli tieto články tak pre ich autorov, ako i pre čitateľov interesantné aj per se. Pozitívne ladenými článkami, venovanými americkej finančnej elite (kategória „amerického milionára“, ktorá je nesporne súčasťou americkej kultúry), utvárala slovenská tlač pozitívny obraz USA ako krajiny blahobytu, luxusu a rovnakej príležitosti alebo ako „zasľúbenej krajiny“. V článkoch, ukazujúcich negatívne aspekty života tejto elity (kriminalita, korupcia), možno nájsť negativistický obsah, akcentujúci kritiku kapitalizmu a morálny úpadok finančných elít ako reprezentantov amerického kapitalizmu.

Analýza periodík potvrdila dominantný záujem slovenskej žurnalistiky o migračný diskurz. Ako som už v úvode naznačil, diskurz determinovala aktuálnosť masovej emigrácie slovenského obyvateľstva, citlivo vnímanej slovenskými aj maďarskými

¹⁴⁷ Dopisy. Z púchovskej doliny. In *Národné noviny*, 44, č. 25, 1. 3. 1913, s. 3.

¹⁴⁸ Vyst'ahovalectvo sa vzráha. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 20, 16. 5. 1913, s. 5.

¹⁴⁹ Nezamestnanosť. Tamže, č. 52, 25. 12. 1913, s. 4.

kultúrno-politickými elitami. Podľa H. Parafianowiczovej, ktorá sa vo svojej štúdiu *American Exceptionalism: The American Dream and the Americanization of East-Central Europe* zaoberá fenoménom „americkej výlučnosti“ v priestore stredovýchodnej Európy (prevažne v období masovej emigrácie do zámoria až do roku 1945), pretrvával u obyvateľstva tohto priestoru pozitívny obraz Ameriky, sústredujú sa na aspekty ekonomického a kultúrneho bohatstva (*country of opportunity, abundance and plenty, a promised land for the newcomers*), slobody (*country of true democracy and freedom*) a priemyselnej a politickej sily a pokroku.¹⁵⁰ Toto tvrdenie môže v konfrontácii s touto prácou obstáť len do istej miery. Hoci všetky Parafianowiczovej tvrdenia sú v skúmanej tlači roku 1913 viac či menej obsiahnuté, celkový dojem, ktorý by mohol čitateľ po prečítaní analyzovanej tlače z roku 1913 nadobudnúť, by s tvrdeniami autorky nemal veľa spoločného (avšak uvedomujem si zovšeobecňujúci charakter Parafianowiczovej textu). Pri čítaní slovenskej tlače treba brať do úvahy nacionalistický kontext dobových diskurzov, negatívne ladený vzťah slovenských nacionalistických elit (aj tých uhorských/maďarských) k emigrácii Slovákov do USA a protikladný vzťah týchto elit k partikulárnym aspektom kultúrnych a politických reálií „Nového sveta“. Takzvaný americký sen nebol v analyzovaných článkoch explicitne zohľadnený, autori príspevkov sa zameriavali na popieranie pozitívnych charakteristík Ameriky, ktoré podľa Parafianowiczovej v dobovom diskurze existovali. Výnimky tohto negatívneho diskurzu nájdeme v *Robotníckych novinách* (13. 2. 1913), v *Slovenských ľudových novinách* (23. 5. 1913) a v príspevkoch, zachytávajúcích úspech amerických biznismenov a diplomatov (konkrétne v článku o diplomatických aktivitách K. J. Vopičku – autor článku na záver okrem iného dodal: „Vopička asi pred 40 rokmi vystáhoval sa ako chudobný mladý človek do Ameriky, ale svojou pilnosťou a dôvtipom čoskoro sa vyšvihol a stal sa v pivovarskom priemysle vedúcou osobou“¹⁵¹).

Teoretické východisko pri štruktúrovaní, teda určení dominantných (a relevantných) reprezentácií poskytuje práca V. Depkata, ktorá rozlišuje šesť zásadných obrazov Ameriky podľa výskytu a zamerania reprezentácie v nemeckých politických časopisoch v rokoch 1789 – 1830.¹⁵² Pokúsím sa vyhnúť úsiliu o určenie jednoznačných obrazov v tlači z roku 1913 pre príliš krátky časový záber práce a nejednoznačnosť obsahu reprezentácií. V súlade s V. Depkatom uvádzam nielen tie reprezentácie, ktoré daný obraz podporovali, ale aj tie, ktoré mu odporovali. Najlepšie to môžeme sledovať pri charakteristických obrazoch USA ako „krajiny slobody“ (*Land der Freiheit*).¹⁵³ Autori

¹⁵⁰ PARAFIANOWICZ, *American Exceptionalism*, s. 107 – 121.

¹⁵¹ V Amerike a u nás. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 45, 7. 11. 1913, s. 5

¹⁵² V. Depkat vo svojej práci definuje na základe analýzy politického diskurzu 200 nemeckých časopisov, vychádzajúcich v rokoch 1789 – 1830, dominantné obrazy USA: Spojené štáty ako „krajinu pokroku“, „slobody“, „revolúcie“, „demokracie“, ako „krajinu bez dejín“ a „krajinu vystáholectva“. (*Land des Fortschritts, Land der Freiheit, Land der Revolution, Land ohne Geschichte, Land der Demokratie, Auswanderungsland USA*). Pozri DEPKAT, Volker. *Amerikabiler in politischen Diskursen: deutsche Zeitschriften – 1789 bis 1830*. Stuttgart : Klett-Cotta 1998.

¹⁵³ Koncept slobody sa podľa V. Depkata opiera o princíp slobody vierovyznania, občianskej slobody a ústavnosti v USA. V prípade analyzovaných periodík je chápanie slobody širšie a prelína sa s tematikou demokracie a spoločenského pokroku. Ohľadom slovenskej nacionalistickej tlače sú princípy

článkov analyzovanej tlače nám prezentujú obraz demokratického politického systému a možností vypracovať sa z najnižších priečok spoločenského rebríčka na najvyššie (self-made-man). Na strane druhej tí istí autori podporujú obraz fyzicky náročnej a zle platenej, takmer až otrockej práce v baniach a hutách a obrazy zásahov americkej vlády do procesu (doteraz pomerne slobodnej) imigrácie do USA. Depkatove charakteristiky USA ako „krajiny slobody“ a „demokracie“ (*Land der Demokratie*)¹⁵⁴ („hl'adaj si v Amerike volebné právo!“)¹⁵⁵ zohrávajú v sledovanej tlači významnú úlohu a neraz sú v texte obsiahnuté implicitne.

Naznačujem, že obsahy jednotlivých reprezentácií sa prekrývajú a sú vo vzájomnej interakcii a na ich základe nemožno jednoznačne určiť dominantné obrazy. Výrazne prevláda migračná tematika (*Auswanderungsland USA*); vykresľovanie šancí slovenských imigrantov na uplatnenie sa v „Novom svete“ pokladám jednak za zámer autorov sledovaných článkov¹⁵⁶, jednak za dôsledok, ako som už vyššie naznačil, aktuálnosti fenoménu zámorského vyst'ahovalectva v Uhorsku a v priestore južnej, strednej a východnej Európy na začiatku 20. storočia. Nezastupiteľné miesto patrí obrazu „krajiny pokroku“ (*Land des Fortschritts*)¹⁵⁷, postavenému na reprezentáciách mechanizácie, priemyselnej produkcie, technologického pokroku v doprave a vede, ako aj na zdôraznení ústavnej, sekularizovanej a nestavovskej spoločnosti. Spoločenský a technologický pokrok slovenská tlač pozorne sledovala, hoci v slovenskej spoločnosti sa veda a technika zvykli odsúvať do úzadia. Intelektuálny potenciál slovenských elít bol v tomto období postavený do „národno-obranných služieb“.¹⁵⁸ Spojené štáty ako krajina „bez dejín“ (*Land ohne Geschichte*)¹⁵⁹ a „krajina revolúcie“ (*Land der Revolution*) nemajú v skúmanom diskurze takmer nijakého zastúpenia.

slobody a demokracie vyjadrené prostredníctvom porovnania americkej a uhorskej politickej (nacionalistickej) praxe. Tamže, s. 233 – 288.

¹⁵⁴ V. Depkat sleduje tematiku demokracie v USA prostredníctvom reprezentácií zameraných na „republikanizmus“, ktorého chápanie vychádza z rozporu politických systémov republika – monarchia. V slovenskej nacionalistickej tlači sa koncept demokracie zamerával skôr na ideálny systém s možnosťou rozšíreného volebného práva a s možnosťou slobodného rozvoja občianskeho a „národného života“; a priori však nie je viazaný na republikanizmus. Tamže, s. 343 – 379.

¹⁵⁵ O tom novom volebnom práve. In *Slovenský týždenník*, 9, č. 11, 14. 3. 1913, s. 4.

¹⁵⁶ Na jednej strane išlo o snahu informovať potenciálnych slovenských emigrantov a na druhej strane o úsilie vplývať na emigračné pohyby prostredníctvom preferovania negatívnych a stereotypnejších obrazov v tlači.

¹⁵⁷ V rámci tzv. Fortschrittsdiskurs sa V. Depkat zaoberá všeobecným pokrokom v kultúre, politike a spoločnosti, najčastejšie vyjadrenom v protiklade USA – „zaostalá Európa“. Idea pokroku znamená v jeho ponímaní „všeobecný historický proces postupného zlepšenia životnej situácie ľudí“ („Die Idee des Fortschritts bezeichnen ganz allgemein den historischen Prozess der allmählichen Verbesserung der menschlichen Lebenssituation.“) s dôrazom na rozum, slobodu a emancipáciu jednotlivca. DEPKAT, *Amerikabiler in politischen Diskursen*, s. 15. Autori analyzovanej tlače sa v kontexte pokroku zameriavajú na pokrok technologický/vedecký, spoločenský (rovnostárstvo, hierarchia) a politický (všeobecné volebné právo, demokracia) v USA.

¹⁵⁸ KOVÁČ, *Na začiatku storočia*, s. 215 – 216.

¹⁵⁹ V tomto prípade si Depkat všimol tie aspekty obrazu, ktoré súviseli s absenciou stavovskej spoločenskej hierarchie a titulov (kráľ, šľachta), čo však bolo typické najmä pre tlač z konca 18. a začiatku 19. storočia, ktorú Depkat analyzoval. Týka sa to aj reprezentácie USA ako *Land der Revolution*.

Tri druhy opísaných reprezentácií „Nového sveta“ (krajina slobody, demokracie a pokroku) sa v mnohom prelínajú, a to i v prípade zobrazovania aspektov politickej a občianskej slobody, ktoré môžem pripísať ku ktorejkoľvek z reprezentácií. Mnohé z podstatných dobových reálií (zavedenie Fordovej pásovej výroby v automobilovom priemysle) neboli v tlači reflektované vinou nedostatočnej informovanosti alebo z nevedomosti. Význam niektorých prelomových udalostí si súčasníci sociálnej reality neraz uvedomili až dodatočne.¹⁶⁰

Do akej miery mohli prezentácie v analyzovaných periodikách ovplyvniť rozhodnutie potenciálnych emigrantov vystáť sa? Vzhľadom na marginálnosť a nízky náklad po slovensky písanej tlače v priestore Horného Uhorska ostáva odpoveď na túto otázku v rovine teoretizovania. Autori mediálnych štúdií tvrdia, že vplyv tlače na individuum je nepopierateľný (v zásade rozlišujú tri druhy – kognitívne, emocionálne a behaviorálne efekty médií na človeka). Interpretácia správ recipientom závisí od sociálnych a kultúrnych faktorov, v našom prípade od výskytu emigrácie v konkrétnom regióne (teda normality fenoménu, o ktorom sa píše), vzdelania, osobných preferencií a sociálnej situácie recipientov. Čo sa týka tzv. rozhodovacieho procesu¹⁶¹ (rozhodovanie emigrovať), treba vziať do úvahy faktor transnacionálnych migračných sietí, ktoré zahŕňajú výmenu korešpondencie (teda výmenu informácií o „Novom svete“) medzi príbuznými a známymi a transatlantický pohyb osôb (reemigrantov a tzv. *birds of sea* – vtáci mora, teda opakovane migrujúce osoby). Veľmi pôsobivým argumentom na vystáhanie bolo trvalé alebo opätovné vystáhanectvo príbuzných alebo známych do zámoria¹⁶² a presvedčenie, že v Amerike je všetko „lepšie“ a „väčšie“ ako v Európe.¹⁶³ Treba tiež zohľadniť faktor uhorskej pro- alebo protiemigračnej propagandy, činnosti vystáhovaleckých agentov a nakoniec faktor tzv. multiplikačného efektu. Ten vysvetľuje zvýšenú mobilitu osôb v priestore bez dostatočnej motivácie, ktorá sa charakterizuje ako „vystáhovalecká horúčka“¹⁶⁴. Takisto môžeme len ťažko predpokladať zhodu medzi obrazmi v médiách a obrazmi publika, teda prekryvaním sa verejnej mienky a mediálnych správ.¹⁶⁵ Vplyv tlače na vystáhanectvo však nemožno vylúčiť, a to aj napriek nízkemu nákladu tlače vo všeobecnosti a nižšej gramotnosti slovenského obyvateľstva. Pre tieto dva faktory sa tlač ľuďom jednoducho predčítavala¹⁶⁶ a jeden výtlačok mohol zásobovať informáciami obyvateľstvo určitej lokality (obec, región, subregión), resp. jej určitej časti. Na záver chcem dodať, že skúmané reprezentácie v tlači roku 1913 boli okrem spomenutých faktorov determinované aj tzv. zotrvačnosťou obrazu v tlači, resp. pretrvávaním zažitých a neraz stereotypných predstáv o USA, ktoré slovenské noviny a časopisy produkovali už od začiatkov masovej emigrácie do

¹⁶⁰ KUBIŠ, *Obraz Polska*, s. 94.

¹⁶¹ BADE, *Evropa v pohybu*, s. 136 – 137.

¹⁶² JAKEŠOVÁ, Elena. Slovenskí vystáhovalci a konfrontácia predstáv o Kanade s ich sociálnou realitou. In *Slováci v zahraničí*, 1994, 17 – 18, s. 11.

¹⁶³ BADE, *Evropa v pohybu*, s. 136; PARAFIANOWICZ, *American Exceptionalism*, s. 117.

¹⁶⁴ BADE, *Evropa v pohybu*, s. 138.

¹⁶⁵ KUBIŠ, *Obraz Polska*, s. 87; WILKE, *Imagebildung*, s. 298.

¹⁶⁶ DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie*. Praha : Dokořán 2002, s. 71 a KLEMENČIČ, *Slovene Images*, s. 144, poznámka č. 2.

zámoria od konca 70. rokov 19. storočia. Napriek pomerne konštantnej výmene (aktuálnych) informácií o „Novom svete“ na začiatku 20. storočia v rámci transnacionálneho komunikačného systému v analyzovanom diskurze (do istej miery) pretrvával stereotypný obraz USA, na jednej strane zdôrazňujúci demokraciu/slobodu a pokrok, na strane druhej kritizujúci pragmaticky orientovanú americkú spoločnosť, kapitalizmus a americký imperializmus. Výsledkom tejto kritiky boli negatívne reprezentácie, akcentujúce sociálny aspekt emigrácie do USA, determinované postojmi analyzovaných periodík k vysťahovalectvu Slovákov z Uhorska na americký kontinent. Na záver si treba uvedomiť, že obrazy „Nového sveta“ nie sú objektívnym opisom reality, produkované nezaujatým objektívnym autorom, ale sú odrazom dobových názorov na svet, ako aj reflexiou sociálnej skúsenosti v Uhorsku, ktorá sa projektovala aj do diskurzov o Amerike.

DARSTELLUNG DER „NEUEN WELT“ IN DER OBERUNGARISCHEN
PRESSE IN SLOWAKISCHER SPRACHE IM JAHR 1913
ALS EINE DIMENSION DER TRANSNATIONALEN GESCHICHTE

Igor Harušťák

In dieser Studie wurden Ergebnisse einer Analyse von Amerikabildern vorgestellt, die 1913 von sechs slowakischen Presseorganen (*Národné noviny*, *Slovenské ľudové noviny*, *Robotnícke noviny*, *Slovenský týždenník*, *Prúdy*, *Slovenské noviny*) in Oberungarn verbreitet wurden. Das unlängst zum „Sommer des Jahrhunderts“ stilisierte Jahr 1913 wurde einerseits wegen der nahezu kompletten Zugänglichkeit der ausgewählten Presseorgane gewählt, andererseits wegen der Vergleichsmöglichkeiten, die die ideenmäßig relativ klar differenzierte slowakische Politik im letzten „normalen“ Jahr vor dem Ersten Weltkrieg bietet. Der vorgelegte Text soll das Wissen der slowakischen kulturellen und politischen Eliten über das Phänomen der „Neuen Welt“ vorstellen oder - anders gesagt - das Wissen über die Länder des amerikanischen Kontinents (in dieser Arbeit konzentriere ich mich, so wie es auch die analysierte Presse tat, vor allem auf die Vereinigten Staaten von Amerika). Als Quelle dienten die sechs obengenannten Presseorgane im Kontext der komplizierten politischen Situation und der Situation der Nationalitäten im multiethnischen Ungarn. Auf der Basis der Analyse von Artikeln und einzelnen Darstellungen der „Neuen Welt“ wurden die dominierenden Bilder definiert (die Vereinigten Staaten als *Land der Freiheit*, *Land der Demokratie*, *Land des Fortschritts und Einwanderungsland*), welche in der untersuchten Presse erschienen sind.

Im ersten Teil der Studie widmete ich mich den theoretischen Ausgangspunkten und Konzepten von „Bildern“ und „Darstellungen“. Im zweiten Kapitel stellte ich die analysierte Presse im Kontext der schwierigen politischen Situation und der nationalistischen Antagonismen in Ungarn zu Beginn des 20. Jahrhunderts vor. Der analytische Teil der Arbeit (drittes Kapitel) war in drei Hauptgruppen je nach Typen der Darstellungen aufgeteilt: Die erste Gruppe befasst sich mit der Auswanderung und der

Einwanderungspolitik der Vereinigten Staaten. Der zweite Teil zeigt die Darstellungen der Innen- und Außenpolitik, die Darstellungen der politischen Persönlichkeiten und der Gesetzgebung. Der dritte Teil zeigt die Darstellungen ausgewählter Aspekte der amerikanischen Kultur. Das vierte Kapitel behandelt die transnationale Dimension des Bildes der „Neuen Welt“. Ich verweise auf Informationsquellen, die den Amerikabil- dern zugrunde lagen, und zwar konkret auf transnationale Netzwerke (Kontakte zwischen den Exponenten des slowakischen Journalismus in Ungarn und den Förderern aus dem Ausland, der ausländischen Presse und den slowakischen Kultureliten in den USA). Die Suche nach Informationsquellen setzte eine Beschreibung voraus, wie das gegenseitige Informationssystem entstanden ist und wie es funktioniert hat. Auf der Basis dieser vier Teile versuchte ich Erklärungstypen festzulegen, mit deren Hilfe die „Neue Welt“ repräsentiert wurde. Zum Schluss konfrontierte ich konkrete Darstellungen aus dem Jahr 1913 mit Schlussfolgerungen in den Arbeiten von V. Depkat und H. Parafianowicz. Gerade der Text von Parafianowicz zeigt das vorherrschende, überwiegend positive Bild der USA (*american dream*) in Mittel- und Osteuropa. Die Zusammenfassung stellt auch die Frage nach dem Einfluss der von der analysierten Presse reproduzierten Bilder auf die Auswanderungsprozesse in Oberungarn.

Mgr. Igor Harušťák, Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 844 99 Bratislava